

ההסלמה בגבול לבנון במבצע 'חומת מגן' - תהליך קבלת ההחלטות בצה"ל

מחברת: חוה מודריק עברוני

מקור: "יסודות", גיליון 4 | 20 שנים ל'חומת מגן' ו-40 לשל"ג

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2022

תקציר

המאמר סוקר את ההתפתחויות בגבול הצפון בימי מבצע 'חומת מגן' בתחילת שנות ה-2000. לאחר סקירתן ולאחר תיאור המתרחש בין ישראל לחזבאללה בתקופה שלאחר היציאה מלבנון, מודריק עברוני מציגה את הגורמים העיקריים שפעלו באזור ואת היחסים המורכבים שבין ארגון הטרור השיעי לישראל ממבצע 'גאות' ושפלי' עד 'חומת מגן'. המתרחש הגיעה לשיא כשבמהלך ימי המבצע, ממרץ עד אפריל 2002, נראה היה כי ישראל וחזבאללה מצויים על נתיב להתנגשות ישירה. כמו כן הכותבת מביאה לפנינו את האסטרטגיה המרכזית שצה"ל נקט כדי להתמודד עם האיום הצפוני תוך כדי הלחימה. המאמר מסתיים בתובנות מרכזיות מהאירועים, שלא הבשילו לכלל עימות בין הצדדים.

ההסלמה בגבול לבנון במבצע 'חומת מגן' - תהליך קבלת ההחלטות בצה"ל

חנה מודריק עברוני¹

מבוא

משהחל מבצע 'חומת מגן' במרץ 2002, בגבול הצפון חלה הסלמה בפיגועי החזבאללה כהפגנת תמיכה והזדהות במאבק הפלסטיני. חזבאללה ניסה לגרור את ישראל לעימות נרחב, בהנחה שנוצר חלון הזדמנויות להרחבת פעילותו, וזו התבטאה בשרשרת פיגועי ירי רחבי היקף בגזרת גבול לבנון. זו הייתה הפעילות האינטנסיבית והחמורה ביותר מאז יצא צה"ל מדרום לבנון במאי 2000, והיא נמשכה ברציפות שבועיים ימים (30 במרץ עד 13 באפריל).

האירועים כללו ירי על מוצבי צה"ל בגבול ובעומק וירי על יישובים בגליל. בתקופה זו נורו כ-120 טילי נ"ט, טאו, סאגר ותול"ר; כ-500 פצצות מרגמה ועשר רקטות, שש לעבר יישובי הצפון וארבע לעבר זעורה; ורקטה

1 חנה מודריק עברוני היא ראש תחום חקר הבט"ש במחלקה להיסטוריה בצה"ל.

כבדה, 240 מ"מ, למפג"ד נחל שיאון.² צה"ל הגיב בירי ארטילרי של כ-1,000 פגזים וב-44 תקיפות של מסוקי קרב. כתוצאה ממנו נפגעו שלושה אזרחים ישראלים, אחד מהם קשה, ושישה חיילים.³

עם תחילת מבצע 'חומת מגן' צפה צה"ל הסלמה בגבול הצפון וקיים דיונים והערכות מצב, הן במטכ"ל והן בפיקוד הצפון, על מוכנות צה"ל להסלמה ולהידרדרות בזירה הצפונית. פיקוד הצפון נערך לירי מסיבי של חזבאללה לעבר ישראל וליהתעוררות כללית.⁴ והגביר את מוכנותו בהתאם לתוכניות האופרטיביות 'דורס הלילה' ו'נתיבי ארז'. הרעיון המבצעי של הראשונה היה "ביצוע מערכה התקפית באש, רחבת היקף ולאורך זמן במרחב לבנון, תוך פגיעה בכוחות ובאינטרסים צבאיים וכלכליים סוריים ולבנוניים ע"י תקיפת כוחות צבא סורי בלבנון, על פי מדרגות תגובה להפעלת לחץ על סוריה".⁵ 'נתיבי ארז' הייתה תוכנית משלימה ל'דורס הלילה' וכללה תמרון קרקעי נרחב.⁶

פיקוד הצפון נערך להפעלת תוכנית 'דורס הלילה' ו'קשת נחושה'⁷ על פי פקודה. הוטלו משימות על האוגדות 91 ו-36 "להגן בגזרתן, להשמיד ולסכל פח"ע, למנוע חדירת מחבלים ולפעול לצמצום הירי לעבר שטח מדינת ישראל ובמקביל להיערך להידרדרות והסלמה אפשרית במרחב".⁸ במהלך ההסלמה גייס צה"ל כוחות מילואים במדרגה ב' (6,000-7,000 חיילים) במסגרת ההכנות ל'דורס הלילה'.

2 **חלק מהמקורות הנזכרים במאמר זה אינם זמינים לציבור הרחב, אף שהנתון שנלקח מהם אינו מסווג וניתן לפרסום.** הנתונים מתוך: אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הבט"ש, **דו"ח הבט"ש, סיכום שנתי 2002**, יוני 2003.

3 שם.

4 'התעוררות כללית' - שם קוד צה"ל להסלמה בחזית לבנון.

5 מפקדת פיקוד הצפון, **'דורס הלילה' - תוכנית פיקודית**, 15 באוגוסט 2000.

6 הצגת תוכנית 'נתיבי ארז' לרמטכ"ל, 25.3.2002. על שתי תוכניות אלה ראו בהרחבה: אהד לסלוי, **שליבים בהתפתחות המענה המבצעי לחזבאללה, ממבצע 'דין וחשבון' ועד לערב מלחמת לבנון השנייה**, דוקור היסטורי מיוחד במלאת עשור למלחמת לבנון השנייה, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, יולי 2016.

7 'קשת נחושה' - תוכנית מגננה הכוללת התייבשות וגיוס אורגני ומלא של האוגדות 36 ו-91. מוכנות להפעלת תוכנית אש בעוצמה גבוהה וחזקה בלבנון על מנת ליצור אפקט שישפיע על צמצום הפח"ע, במקביל להגנה בגזרת רמת הגולן ולבנון והיערכות בעורף, תוך השלמת מוכנות להמשך הידרדרות בחזית הסורית ו/או הלבנונית.

8 אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הבט"ש, **דו"ח הבט"ש - סיכום חודש אפריל 2002**, נובמבר 2002, עמ' 105.

ב-12 באפריל, כשבועיים לאחר תחילת מבצע 'חומת מגן', החלה התמתנות בהתקפות חזבאללה על מוצבי צה"ל בהר דב ובחרמון, וזו התבטאה במספר המוצבים שהותקפו, בעוצמת ההתקפות ובמשכן. במקביל התמתנה גם תגובת צה"ל להתקפות. עם זאת נמשכה כוונות גבוהה בגבול הצפון, וחיל האוויר ביצע מספר רב של גיחות. ב-14 באפריל נבלמה ההסלמה בצפון בלי שנפתחה חזית שנייה.

במאמר זה תוצג סקירה היסטורית של ההסלמה בצפון במהלך מבצע 'חומת מגן', ובה יוצגו:

1. מוקדי החיכוך והגורמים מעוררי ההסלמה בעימות בין ישראל לחזבאללה;
2. מדיניות ההבלגה הישראלית מפרוץ אירועי 'גאות ושפל' ועד למבצע 'חומת מגן';
3. ההסלמה בחזית לבנון במהלך מבצע 'חומת מגן';
4. היערכות צה"ל להסלמה ופעילותו במהלכה;
5. בלימת ההסלמה.

ההסלמה בצפון במהלך מבצע 'חומת מגן' משקפת את מגמות החזבאללה בתגובה על פעילויות צה"ל בזירה הפלסטינית, באיו"ש וברצועת עזה (ולאחרונה גם בירושלים). גם במהלכם של מבצעי צה"ל ברצועת עזה בעת הנוכחית בולטות הזיקה בין הזירה הצפונית לזירה הפלסטינית והנפיצות המסלימה בעטין של זיקות אלה.

לאורך העימות הישראלי-פלסטיני הייתה זיקה ברורה בין הזירה הלבנונית לזירה הפלסטינית. כך היה במהלך 'גשמי קיץ' שהחל בעקבות חטיפתו של גלעד שליט (25 ביוני 2006) ונמשך לכדי מבצע רחב היקף בעומק הרצועה. בתגובה תקף חזבאללה רכב סיור של צה"ל וחסף שני חיילי מילואים, רס"ל אלדד רגב ורס"ל אהוד גולדווסר, וגרם להסלמה שהובילה למלחמת לבנון השנייה. כך הוא נהג גם במבצע 'עופרת יצוקה' ברצועת עזה. מייד עם תחילתו יצא מנהיג הארגון, חסן נסראללה, בהצהרות תמיכה בפלסטינים ובאיומים על ישראל. ב-8 בינואר 2009 שוגרו שלוש רקטות לעבר נהרייה וסביבתה. ממשלת לבנון מיהרה לגנות בחריפות את הירי, וחזבאללה לא נטל אחריות עליו. ב-14 בינואר נורו קטיושות

אל קריית שמונה, וגם עליהן לא קיבל חזבאללה אחריות.⁹ למעט פעולתו שהובילה למלחמת לבנון השנייה, בשאר האירועים - במבצע 'צוק איתן' ביולי-אוגוסט 2014 ובמבצע 'שומר החומות' במאי 2021 - פעל מתחת לרף ההסלמה בעיקר כדי להביע תמיכה והזדהות במאבק הפלסטיני תוך הימנעות מפתחת חזית שנייה.

מוקדי חיכוך וגורמים מעוררי הסלמה בעימות בין ישראל לחזבאללה

גם לאחר יציאת צה"ל מלבנון במאי 2000 הוסיף חזבאללה להיות הגורם למרבית אירועי הירי בגבול לבנון, בהכוונה ובדברון של איראן; תפנית במדיניותו חלה לאחר שקיבל את מרות השלטון המרכזי בלבנון הכיר בריבונותו של צל"ב (צבא לבנון) ובאחריותו לביטחון ולסדר הפנימי במדינה. מאז נושא חזבאללה בשני דגלים, אחד כתנועה עממית חברתית הדואגת לאוכלוסייה השיעית והשני - כ'מגן הדרום', התנועה למאבק המזוין בישראל, ובא כוחו של השלטון הלבנוני במאבק זה.¹⁰ המאבק בישראל, שהוא גם התנאי לקבלת המימון האיראני, מקנה לארגון את מעמדו המיוחד בלבנון ובעולם הערבי. לכן מאז שיצא צה"ל מלבנון חיפש הארגון עילות להמשך העימות האלים, והתמיכה במאבק הפלסטיני הייתה עבורו עילה להמשך הפיגועים נגד ישראל ואף להגברתם. במהלך אירועי 'גאות ושפל' (האנתיפאדה השנייה), היה הארגון היחיד שנרתם לסייע לפלסטינים במאבקם, דבר שהעלה את יוקרתו וחיזק את מעמדו.¹¹

9 לאחר מלחמת לבנון השנייה היה חזבאללה מורתע, נמנע מהסלמה בזירת לבנון והתמקד בשיקום תשתיותו הצבאית שנפגעה במלחמה. ואכן במהלך מבצע 'עופרת יצוקה' (דצמבר 2008 עד ינואר 2009) ברצועת עזה נמנע חזבאללה מפתחתה של חזית שנייה בלבנון. אומנם גם אז יצא נסראללה בהצהרות תמיכה בפלסטינים ובאיומים על ישראל, אך לא פתח בירי לעבר ישראל כפי שנהג בעבר ואף התנער מאחריות לשני מטחי ירי לעברה. בכל המבצע נותרה החזית הצפונית מרוסנת.

10 דניאל סובלמן, **כללי משחק חדשים - ישראל חזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון**, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים אוניברסיטת תל אביב, 2003, (להלן: סובלמן: **כללי משחק חדשים**) עמ' 58-64.

11 עילות נוספות לחיכוך עם ישראל ושימור ההתנגדות היו הרצון 'לשחרר את חוות שבעא' ולהציג את הירי לעבר הר דב כבעל אופי מדיני, שמטרתם 'לבטא את המשך ההתנגדות'. עילה נוספת הייתה, לטענתם, הפגיעה בריבונות האווירית הלבנונית שנחשבה בעיניו **כהפרות גבול ישראליות** עליהם הגיב החל מיוני 2001 באש נגד מטוסי חיל האוויר שחצו את הגבול. **סוגיית העצורים הלבנונים**, היוותה אף היא בראיית הארגון עילה לביצוע פיגועי חטיפה. ולבסוף גם **סוגיות המים במעיינות, הוואני וע'ג'ר**.

פעילות חזבאללה בגזרת לבנון הושפעה גם מהמעורבות הסורית והאיראנית בלבנון. בין איראן לחזבאללה קיים קשר פטרוני ואידאולוגי עמוק. כבר בתחילת 2002, ב־31 בינואר, העריך הרמטכ"ל כי לאיראן יש אינטרס לדרדר את המצב הביטחוני לאורך גבול ישראל-לבנון. גורמי הערכה ישראלים העלו אפשרות כי נסראללה מקשיב לבעל הבית האידאולוגי שלו, לאיראן, יותר מאשר מאשר לבשאר אסד, שהוגדר על ידו 'הנהגה צעירה'. למותר לציין כי איראן פעלה לסיכול המגעים המדיניים בין ישראל לרשות הפלסטינית שהתנהלו עד יולי 2000, כמו גם כל התקדמות במגעים בין ישראל לסוריה, ודחפה את הארגון להסלים את המצב בגבול הצפון כל אימת שחלה התקדמות במגעים אלה. מטרת חזבאללה במהלך 'חומת מגן', בעידוד איראן, הייתה לגרור את ישראל לחזית נוספת בצפון. בישראל היו מודעים לכך ונמנעו מהיגררות לתגובה קיצונית, וניסו לגייס לחץ על סוריה לריסון חזבאללה.¹²

ממאי 2000 קיבלה סוריה שליטה על לבנון, אך בלבנון גבר חוסר שביעות הרצון מהמשך הכיבוש הסורי. על מנת לשמר את שליטתה, הייתה סוריה מעוניינת ביציבותה של לבנון. לצד רצונה להימנע מעימות ישיר עם ישראל, היא התכוונה להישאר שחקן מרכזי ולהשתמש בלבנון - ובעצם בחזבאללה ובארגונים הפלסטיניים - כזירה להפעלת לחץ להשבת רמת הגולן וככלי להנעה מחודשת של התהליך המדיני וצבירת הישגים בו.¹³

אם בעבר שימשו הסורים עבור ישראל מנוף ללחץ כדי לרסן את חזבאללה מלחולל עימות שיוביל להידרדרות אזורית, מאז מות חאפז אסד ועליית בנו לשלטון ביוני 2000 השתנה המצב, אולי בשל הנחה של סוריה וחזבאללה שעקב העימות בזירה הפלסטינית ישראל לא תוכל להרשות לעצמה תבערה בצפון. אסד נתפס כגורם בלתי מנוסה¹⁴ המוביל את גבול הצפון לעימות. הוא נטה חיבה יוצאת דופן לחזבאללה והפגין הערצה כלפי מנהיגו, ומכאן תמיכתו העמוקה בו.¹⁵ הנשיא אסד אפשר מעבר של נשק איראני לחזבאללה, וסוריה אף חימשה את הארגון ואימנה את אנשיו.

12 הערכת מצב שבועית בראשות הרמטכ"ל, 31 בינואר 2002.

13 אייל זיסר, בשם האב - בשאר אל אסד שנים ראשונות בשלטון, אוניברסיטת תל אביב, 2004, (להלן: זיסר, בשם האב) עמ' 234-236.

14 בהערכת מצב בראשות הרמטכ"ל ב־5 באפריל 2002 אמר ראש אמ"ן פרקש זאבי: "בשאר אסד מנהיג צעיר ולא מנוסה שלא מבין שלא ניתן בהכרח לבלום תהליכים".

15 סובלמן, כללי משחק חדשים, עמ' 42-45; זיסר, בשם האב, עמ' 236.

ישראל הביעה לא אחת את מורת רוחה ממדיניות זו של הסורים ותקפה עמדות מכ"ם סוריות בלבנון (ב-15 באפריל וב-1 ביולי 2001)¹⁶ בתגובה לפיגועים שביצע חזבאללה; אולם הסורים הוסיפו לתמוך בפיגועי הארגון ולא פעלו לרסנו. בהערכת מצב מיום 26 ביולי 2001 העריך הרמטכ"ל, רא"ל שאול מופז, כי הסורים נתנו אישור לחזבאללה להמשיך בפח"ע מלבנון לשטח ישראל.¹⁷ הוא אמר כי יש להיערך לכך שהפיגוע הבא יבוצע מחוץ לגזרת הר דב, ועל כן יש להיערך לתגובה במאפיינים שונים. הרמטכ"ל שב והדגיש את חשיבות 'גביית המחיר' מחזבאללה, במהלך הפיגוע, כחלק מהתגובה ולחיצוק ההרתעה של ישראל.¹⁸

'חיבוק הדב' הסורי לחזבאללה נבע, בין היתר, ממצבה הפנימי של סוריה, ממצבה הכלכלי הירוד ומהיחלשות צבאה. סוריה, שהייתה אז בנחיתות מדינית (גם בגלל כישלון המשא ומתן עם ישראל על רמת הגולן), ראתה בחזבאללה גורם יחיד להסלמה והראוי להתייחסות במישור המדיני; ולכן השקיעה בו משאבים רבים וטיפחה אותו כדי לשמר את מעמדו.¹⁹

התקרבות מחודשת בין סוריה לאיראן והאינטרס האיראני לדרדר את המצב לאורך גבול ישראל-לבנון, תרמו גם הם להימנעותה של סוריה מריסון חזבאללה, למרות האיומים הישראליים והלחצים האמריקניים.

ההסלמה בפעילות חזבאללה מפרוץ אירועי 'גאות ושפל' עד 'ל'חומת מגן'

למעשה מתחילת 'גאות ושפל' ועד למבצע 'ל'חומת מגן', מדי שלושה חודשים הרחיב חזבאללה את פעילותו נגד צה"ל, גם בהיקף פיגועי הירי (נ"מ, רקטות ופצצות מרגמה) וגם ברוחב הגזרה - לא רק לעבר גזרת הר דב אלא גם בגזרה המערבית ובקו הגבול עם ישראל. מדיניות האיפוק וההבלגה של ישראל נמשכה, וכל אותה עת נשמעו קולות בצה"ל שהסתייגו ממנה וטענו, כי "עצם ההדגשה הישראלית החוזרת של הרצון לא לפתח חזית שנייה

16 ב-15 באפריל 2001 הותקף מכ"ם סורי בדהר אל-ביידר ('לביאה 1') בתגובה לירי נ"ט על מוצב 'גלדיולה' והריגת חייל צה"ל. ב-7 ביולי 2001 הותקף מכ"ם סורי בריאק שבבקעא ('כפיר אדום'), בתגובה על ירי מרגמות על מוצב 'גלדיולה'.

17 הערכת מצב שבועית בראשות הרמטכ"ל, 26 ביולי 2001.

18 שם.

19 סובלמן, כללי משחק חדשים, עמ' 42-44.

מתפרשת בחזבאללה כפחדנות ומחלישה את ההרתעה של צה"ל.²⁰

כשנסוג צה"ל מלבנון במאי 2000, התחייב ראש הממשלה אהוד ברק שצה"ל יגיב על כל פגיעה של חזבאללה בישראל. הכרזה זו עמדה למבחן כעבור חצי שנה ב-7 באוקטובר 2000, עם חטיפתם של שלושה חיילי צה"ל, סמ"ר עומר סועאד, סמ"ר עדי אביטן וסמ"ר בני אברהם על ידי חזבאללה. ישראל החליטה להבליג ומדיניות ההבלגה נותרה בעינה בהמשך. החטיפה הפרה באופן בוטה את השקט ששרר בגזרה מאז יציאת צה"ל מדרום לבנון במאי 2000. לאחר החטיפה, מחשש לתגובה ישראלית, הגביר הארגון את כוונותו ומוכנותו לאורך רצועת הגבול, נטש את מאחזיו הגלויים, פינה את מפקדותיו ובתי הבכירים מאזור הדרום והציב משגרי רקטות סמוך לגבול. מזכ"ל חזבאללה הזהיר כי התקפה על לבנון תגרור את הארגון להגיב בכוח ובחומרה. כוחות הביטחון הלבנוניים, בראשם צבא לבנון, ריכזו מאמץ ביטחוני למניעת התארגנות להפרות סדר או פעילות חבלנית של פלסטינים נגד ישראל מלבנון. ואכן, מייד לאחר חטיפת שלושת החיילים, פחת משמעותית מספר הפרות הסדר והתנועות הגלויות לאורך הגבול. אולם בהיעדר תגובה צבאית, ומשהתפוגגו החששות מפני מתקפה ישראלית, אוישו מאחזי חזבאללה מחדש.

ב-15 באוקטובר 2000 הודיע הארגון כי בידיו נמצא חטוף נוסף, אל"ם (במיל') אלחנן טננבאום, ודרש בתמורה לשחרור החטופים את שחרורם של כל האסירים הלבנוניים, הפלסטינים והירדנים הכלואים בישראל, חזרתם של חיילי צד"ל ללבנון ונסיגה מלאה מחוות שבעא.

הסלמה נוספת בגזרה הלבנונית התרחשה ב-14 באפריל 2001, כאשר שני טילי נ"ט נורו לעבר טנק מזרחית למוצב 'גלדיולה'. מהירי נהרג חייל צה"ל. חזבאללה נטל אחריות לביצוע הירי. בתגובה תקפו מטוסי חיל האוויר בסיס מכ"ם סורי בדהר אל-ביידר, סמוך לכביש ביירות-דמשק; התקפה שנועדה לשגר מסר לסורים שירסנו את חזבאללה. ראש ממשלת לבנון, רפיק אל-חרירי, הביע מורת רוח מהירי ושיגר אזהרה לחזבאללה.

בסוף חודש יוני ובמהלך יולי 2001 חלה הסלמה נוספת בזירה הלבנונית. ב-29 ביוני ירה חזבאללה נ"ט ופצצות מרגמה לעבר המוצבים 'דליה' ו'גלדיולה'. כתוצאה מהירי נפצע חייל צה"ל באורח קשה.

20 אמ"ץ-תוה"ד, המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הבט"ש, דו"ח בט"ש, סיומ חודש אפריל 2001, נובמבר 2001; עמוס הראל, "פתרון הביניים של חזבאללה", הארץ, 23 באוקטובר 2001 (להלן: הראל, "פתרון הביניים של חזבאללה").

למוחרת האירוע, לראשונה מאז יציאת צה"ל מלבנון, ירה חזבאללה טילי נ"מ לעבר מטוסי חיל האוויר אשר חצו את קו הגבול, וזאת לאחר סדרת התבטאויות מצד בכירי הארגון בדבר הפגיעה בריבונות האווירית הלבנונית. מטרת הפעולה, ציין חזבאללה, הייתה לשנות את המשוואה אשר יצרה ישראל בתקיפת המכ"ם הסורי ב-16 באפריל 2001.²¹

בתגובה לירי לעבר המוצבים תקף חיל האוויר ב-1 ביולי את בסיס המכ"ם הסורי בריאק, וגרם לפציעתם של שלושה חיילים סורים וחייל לבנוני.

בהערכת מצב שבועית העריך הרמטכ"ל מופז, כי הסורים נתנו אישור לחזבאללה להמשיך בפעילותו מלבנון לעבר שטח ישראל. הוא קבע כי יש להיערך לאפשרות שהפיגוע הבא יבוצע מחוץ לגזרת הר דב, ועל כן יש להיערך לתגובה במאפיינים שונים. הרמטכ"ל שב והדגיש את חשיבות גביית המחיר מחזבאללה, במהלך הפיגוע, כחלק מהתגובה ולחיזוק ההרתעה של ישראל.²² עוד אמר הרמטכ"ל כי חזבאללה מנסה לאתר נקודות חיכוך נוספות, ובהן מרחב הכפר ע'ג'ר ומקורות המים בקרבתו, תוך התגרות בכוחות צה"ל.²³

באוקטובר 2001 חלה הסלמה נוספת בצפון. ב-3 וב-22 באוקטובר ירה חזבאללה לעבר מוצבי הר דב. כתוצאה מהירי לעבר מוצב 'גלדיולה' נפצע חייל צה"ל באורח קל. צה"ל הגיב בתקיפת מטרות הארגון על ידי מטוסי אף-16. בהערכת מצב בראשותו ב-24 באוקטובר אמר ראש אמ"ץ:

החזבאללה ביצע פיגוע גדול ורחב היקף בין אם בעידוד איראני ובין אם מתוך רצון לתמוך במערכה הפלסטינית. התנהגות נכונה של פצ"ן מנעה נפגעים ואולי אף גבתה מחיר. הנחת היסוד היא שפעילות חזבאללה נוספת אפשרית ועלולה להתבצע בכל טווח זמן נתון ופצ"ן צריך לשמר המוכנות, לנסות למנוע נפגעים ולשמר את חופש הפעולה של המטכ"ל והדרג המדיני באשר לאתגרים השונים העומדים בפניו.²⁴

21 אלימסתקבל, 30 ביוני 2001.

22 הערכת מצב שבועית בראשות הרמטכ"ל, 27 ביולי 2001.

23 הערכת מצב שבועית בראשות הרמטכ"ל, 16 באוגוסט 2001.

24 הערכת מצב שבועית בראשות ראש אמ"ץ, 24 באוקטובר 2001.

סגן הרמטכ"ל, אלוף משה (בוגי) יעלון, אמר בהערכת מצב בראשות הרמטכ"ל, כי הזירה הלבנונית טומנת בחובה להידרדרות עד כדי מלחמה כוללת. הוא הציג תרחיש הסלמה הכולל ירי חזבאללה על יישובים ופגיעה באזרחים ישראלים.²⁵

התחממות נוספת בגזרת לבנון חלה בינואר 2002. לאחר כשלושה חודשים שבהם נמנע מביצוע פיגועים לאורך גבול הצפון, השתנתה מדיניותו של הארגון.

לראשונה מאז יציאת כוחות צה"ל מלבנון, ירה חזבאללה פגזי נ"מ מעל קו כחול²⁶ ויישובים ישראלים לעבר פעילות אווירית של כוחותינו בגזרת רכס רמים (ב-15, ב-23 וב-31 בינואר).

בהערכת מצב שבועית באמצע החודש אמר יעלון:

אירוע ירי הנ"מ [15.1.2001] ע"י החזבאללה חמור ומצביע על דפוס פעולה, הגם שנובע מטעות שלהם, עלול לחזור על עצמו [...]. נכון להמשיך לטוס בשמי לבנון ולשקול כל חציית קו כחול (במינון הנכון) בהתאם לצורך המבצעי, ובתוואי שיפחית הסיכוי של פגיעת פגזי 57 מ"מ ביישובים. פצ"ן ואמ"ן יפעלו לאתר עמדת ירי הנ"מ על מנת להכין אפשרות תגובה ופגיעה בה בעתיד.²⁷

לגבי המוכנות למצבי הסלמה הדגיש סגן הרמטכ"ל את החשיבות של המשך ההיערכות והמוכנות של כוחות צה"ל לכך שיידרש לעימות בחזית הלבנונית ובחזית הסורית.²⁸

ב-23 בינואר 2002 ירה חזבאללה לעבר המוצבים 'גלדיולה', 'דליה', 'הדס', 'נחל שיאון' ו'זיוונית'. בירי המשולב נורו כ-30 טילים מסוג טאו וסאגר וכ-50 פצצות מרגמה. כתוצאה מהירי נפצע חייל צה"ל קל במוצב 'דליה', ונגרם נזק למוצבים. בנטילת האחריות שלו נמסר כי הארגון תקף את מוצבי הר דב בתגובה ל"הפרות הגבול החוזרות ונשנות" מצד ישראל, וכי מדובר ב"תגובה טבעית להמשך חדירותיו של האויב למרחב האווירי הלבנוני". מזכ"ל חזבאללה הדגיש כי הפיגוע המחיש את חוסר

25 שם.

26 'קו כחול' - קו הגבול בין ישראל ללבנון לאחר יציאת צה"ל מלבנון.

27 הערכת מצב שבועית בראשות סגן הרמטכ"ל, 17 בינואר 2002.

28 שם.

התועלת בלחצים האמריקניים והישראליים להפסקת הירי. בכך התכוון נסראללה ללחצים הכבדים שהפעיל הממשל האמריקני על סוריה ולבנון להפסקת הפעילות המבצעית של ארגוני הטרור הפועלים משטחן, ובראשם חזבאללה. בנאום תקיף של קונדוליסה רייס, יועצת נשיא ארה"ב לביטחון לאומי, הצהירה כי על הממשל הלבנוני לנקוט צעדים נגד חזבאללה כדוגמת הצעדים שמבצעת ארה"ב נגד ארגוני הטרור.²⁹

התגובה הישראלית הייתה תקיפת חיל האוויר, ירי ארטילריה ושריון אל האזורים שמהם בוצע הירי לעבר המוצבים. בעקבות פיגועים אלה, שאירעו לאחר שלושה חודשים של שקט יחסי, העריכו במערכת הביטחון כי מטרת חזבאללה, בעידוד איראני, לגרור את ישראל לפתיחת חזית נוספת בצפון. בהערכת המצב השבועית ב-31 בינואר העריך הרמטכ"ל כי לאיראן עניין לדרדר את המצב הביטחוני לאורך גבול ישראל-לבנון. הוא סבר כי יש להימנע מכל צעד שיסלים את המצב הביטחוני לאורך גבול הצפון, והנחה להמשיך במעקב מודיעיני אחר פעילות חזבאללה ולהתכונן להידרדרות ביטחונית יזומה מצידם.³⁰ בישראל היו מודעים למצב הנפיץ והוחלט להימנע מהיגררות לתגובה קיצונית, תוך ניסיון לגייס לחץ על סוריה לרסן את חזבאללה.

בהתייחסו לפיגוע אמר ראש אמ"ץ, אלוף דן הראל:

חזבאללה שנדחף ע"י האיראנים ולא מרוסן ע"י הסורים ביצע פיגוע שכוונתו היתה במפורש קשה (פיגוע רחב עם הרבה טילים וניסיון גרימת נפגעים רבים, ככל הנראה תקיפת מוצב וגם מעבר לכך) ושלא הצליח רק על רקע פעילות נכונה של כוחותינו. עם זאת יש לזכור ששוב תוחם האירוע ל"מגרש המשחקים" המסורתי ונשמר בתוך גבולות המערכה (המשורטטים ע"י חוות שבעא, ירי נ"מ וכו').³¹

הוערך כי דרך התגובה הנכונה היא "למנף הפיגוע בזירה הבינ"ל והאזורית במגמה להגיע למצב בו האילוצים והריסונים המופעלים על החזבאללה גוברים עד כדי מצב של שיתוק מערכתי (דרך לחץ בינ"ל על סוריה, לבנון ושחקנים משפיעים נוספים), תוך מניעת התפתחות של חזית שנייה

29 הראל, "פתרון הביניים של החזבאללה".

30 הערכת מצב שבועית בראשות הרמטכ"ל, 31 בינואר 2002.

31 הערכת מצב שבועית בראשות ראש אמ"ץ, 30 בינואר 2002.

מבחינת מדינת ישראל".³² חשיבותה של ההימנעות מפתחת חזית שנייה הועלתה על ידי ראש אמ"ץ גם בהערכת המצב הבאה:

בשבועיים האחרונים, בניסיון פיגוע נרחב בהר דוב ובחמישה מקרי ירי נ"מ הוכיח החזבאללה שהוא מוכן ואולי אפילו שש להסלמת העימות. הוא עולה מדרגה ומשאיר זאת כמלכודת אליה הוא מקווה שניכנס, כאשר הלגיטימציה הבינלאומית להגנה על ריבונות לבנונית נמצאת לצידו. האינטרס שלנו הוא לא לפתוח חזית שנייה. לא כדאי להתעמת עם החזבאללה במישור הזה ועל כן ראוי להיות חכם בהפעלת חיל האוויר בצפון. צריך לשמור על כמות גיחות נדרשת בלי לחצות את הגבול.³³

גם רח"ט המבצעים, תא"ל אלי יפה, הדגיש: **"המטרה שלנו היא להביא למצב בו לא תהיה הסלמה ופתיחת חזית שנייה בגבול הצפון**. עם זאת פצ"ן צריך להיערך להתפתחויות אפשריות שכן במקביל להצלחה זו של החזבאללה, הוא ינסה למצוא נקודות חיכוך נוספות המזכות אותו בלגיטימציה בינלאומית לפעולותיו".³⁴

גם לאירועי 11 בספטמבר 2001 והמאבק שהכריזה ארה"ב בטרור הייתה השפעה על מהלכי חזבאללה, לבנון, סוריה ואיראן. בנאום 'מצב האומה' שנשא ב-30 בינואר 2002 בסי-אן-אן הצהיר נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש, כי האומה האמריקנית שמה לה למטרה לפעול לסגירת מחנות הטרור, והזכיר בהקשר זה את החזבאללה, ומניעת היכולת ממדינות תומכות טרור, בדגש על איראן ועיראק, לאיים בנשק להשמדה המונית על ארה"ב ובנות בריתה. לעמדתה של ארה"ב כלפי הארגון ולהכללתן של סוריה ואיראן ברשימת המדינות התומכות בטרור היו השלכות על הסלמת העימות בין חזבאללה וישראל ולמיתונו.³⁵ מתקפת הטרור עליה והמלחמה הנחרצת שהכריזה ארה"ב נגד הטרור יצרו אווירה שאילצה את חזבאללה, סוריה ואיראן להתחשב בנסיבות החדשות, מחשש כי חזבאללה יצטייר

32 שם.

33 הערכת מצב שבועית בראשות ראש אמ"ץ, 6 בפברואר 2002.

34 הערכת מצב שבועית בראשות רח"ט מבצעים, 6 בפברואר 2002. ההדגשה שלי, ח"מ.

35 גילה כהן דז'יקובסקי, אפקט הדומינו - מהתאומים ועד למלחמה בעיראק, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2003 (מחקר פנימי).

כבן ברית של אל-קאעידה או עיראק וייקלע לעימות עם ארה"ב, שיגרור גם את איראן וסוריה.³⁶

הסלמה נוספת במדיניות הפעולה של חזבאללה חלה ב-12 במרץ 2002, בפיגוע סמוך למצובה, מעל כביש שלומי-כברי, שבמהלכו הצליחו מחבלים לחדור מלבנון לישראל, השליכו רימונים ופתחו בירי לעבר אזרחים ישראלים וחיילים סמוך לקיבוץ מצובה. בפיגוע חדרה חוליה פלסטינית של שני מחבלים, שהופעלה על ידי מנגנון הגזרה המערבית של חזבאללה, בקו דיווח 35 ועברה את הגדר באמצעות סולם. החוליה התמקמה באזור מצובה ופתחה בירי לעבר כלי רכב שנסעו בכביש שלומי-מצובה. כתוצאה מהירי נהרגו חמישה אזרחים וקצין צה"ל, ונפצעו שישה (ארבעה אזרחים ושני חיילים). האירוע נמשך קרוב לשעה ובסופו נהרגו שני המחבלים על ידי כוחותינו. הפיגוע חשף נקודות תורפה במערכת ההגנה על גבול הצפון, ובשל כך נדרש הפיקוד למפות את נקודות התורפה לאורך הגבול, להיערך למענה מבצעי לסיכול פיגועים ומניעתם. בעקבות הפיגוע תוגבר הפיקוד בסד"כ ובאמצעים.³⁷ לאחר הפיגוע נערך חזבאללה לתגובה ישראלית, בכוונה להגיב עליה בעוצמה ולגרור את ישראל לחזית שנייה, אולי גם מול סוריה.

בהערכת מצב שבועית למוחרת הפיגוע, בראשות ראש אמ"ץ אלוף דן הראל, נידונה התגובה לפיגוע באופן שתישמר ההרתעה מבלי שתגרם לפתיחתה של חזית שנייה. ראש אמ"ץ הדגיש:

בזירה הצפונית אנו חייבים לנתח ולהבין עד הסוף את המכניזם שפעל בפיגוע מצובה וזאת מתוך הצורך לבחון את הדרך הטובה ביותר לתגובה (על מנת להרתיע את החזבאללה מביצוע פיגוע מעין זה בעתיד - גם תגובה צבאית וגם לחצים על הסורים בערוצים מדיניים לצורך הפעלת ריסונים כבדים על המערכת הלבנונית) והן על מנת למנוע פיגוע מעין זה בעתיד. בכל דרך, הנחת העבודה היא שאנו צפויים לאירוע פיגוע נוסף בטווח הזמן הקרוב וזאת עד לקבלת מידע פוזיטיבי לגבי הורדות היכולות שנבנו בזמן האחרון. מבחננו יהיה במיצוי המדיני של ההישגים הצבאיים שהושגו בזירה

36 סובלמן, כללי משחק חדשים, עמ' 54-55.

37 אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הבט"ש, דו"ח הבט"ש סיכום חודש מרץ 2002, יוני 2003.

הפלסטינית מחד ומאידך מתן תגובה הולמת לפיגוע בצפון, כך שתצליח להרתיע החזבאללה מביצוע פעולות כאלה בעתיד, תוך הימנעות מפתחת חזית שנייה מול הסורים/הלבנונים.³⁸

על אף שחזבאללה לא נטל אחריות לפיגוע, בצה"ל העריכו כי הוא עמד מאחוריו.³⁹ אולם גם הפעם, למרות חומרת הפיגוע, קיבלו ראש הממשלה ושר הביטחון החלטה חד-משמעית - לספוג את הפיגוע ולהמשיך במדיניות ההבלגה.

ההסלמה בצפון במהלך 'חומת מגן' (30 במרץ עד 14 באפריל) ההסלמה

מבצע 'חומת מגן' שימש עילה נוספת להמשך המאבק המזוין של חזבאללה בישראל, לביסוס מעמדו כ'מגן הדרום' בלבנון בפרט, ושל העם הערבי בכלל, כנגד עוולותיה של ישראל, במגמה לגרור אותה לחזית שנייה בגבול הצפון. לאחר שהחל מבצע 'חומת מגן' הביעו בכירים בחזבאללה תמיכה נרחבת בפלסטינים והעבירו ביקורת נוקבת על מדיניות ערב שאינן מסייעות די למאבק הפלסטיני. חסן נסראללה יצא בהצהרה כי הפתרון היחיד לבעיית הפלסטינים והתגובה ל"מעשי הטבח, להרוגים ולחורבן" כנגד הפלסטינים היא "שפיכות דמים ואבידות נפש [...]" כאשר תהיה אש תחת אש, דם תחת דם והרוג תחת הרוג, אז יבין שרון כי מדיניותו ושפיכות הדמים שלו לא יגנו על הציונים". עוד אמר כי ארגונו יוסיף להעביר נשק לפלסטינים, ואף ישאף לסייע להם כמיטב יכולתו: "התגובה תהיה ברובינו ובעוצמתנו, בדם הזורם בעורקי הלוחמים הזועמים לנוכח עושק זה, ממנו סבל עמנו בלבנון או אשר ממנו סובל עמנו בפלסטין". ב-2 באפריל יצא נסראללה בהצהרה יוצאת דופן, שבה אמר: "אנו חווים בשלב הזה ימים גורליים והיסטוריים, ואפשר שמה שמתרחש עכשיו אינו רחוק ממה שהתרחש בשנת 1948 [...]" כל לבנוני שמבצע פעולה להגנה על פלסטין, פועל בראש ובראשונה למען ההגנה על לבנון, ועל כן, "אנו נמלא אחר האחריות שלנו מבלי לפחד". עוד אמר נסראללה באותה הזדמנות כי ארגונו לא יפעל בפזיזות ויבחר בעיתוי במקום, בזמן ובאמצעים לפעול נגד ישראל.⁴⁰

38 הערכת מצב שבועית בראשות ראש אמ"ץ, 13 במרץ 2002.

39 שם.

40 אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה-ענף חקר הבט"ש, דו"ח הבט"ש, סיכום חודש אפריל 2002, סקירה מדינית, נובמבר 2002.

צה"ל צפה את ההסלמה בגבול הצפון; במטכ"ל ובפיקוד הצפון נערכו דיונים והערכות מצב על מוכנותו להסלמה ולהידרדרות בזירה זו. פיקוד הצפון נערך לירי מסיבי של חזבאללה לעבר ישראל, נערך ל'התעוררות כללית' והגביר את מוכנותו בהתאם לתוכניות 'דורס הלילה' ו'נתיבי ארז'.⁴¹ הנושאים המרכזיים שנידונו בהערכות המצב היו מדיניות התגובה הישראלית לפעילות החזבאללה מבלי להיגרר לחזית שנייה ומבלי שתיפגע ההרתעה של צה"ל. סוגיה נוספת הייתה הימנעות מתגובה שתוביל להידרדרות אזורית ולמלחמה עם סוריה.

כבר ב־28 במרץ הועלתה הסבירות להסלמה בזירה הצפונית. בהערכת המצב המיוחדת, שנערכה בעקבות הפיגוע במלון פארק בנתניה ותחילת מבצע 'חומת מגן', שנקרא בתחילה 'סדר מחייב', הוגדרה תכלית המבצע על ידי הרמטכ"ל, שאול מופז. הרמטכ"ל תיאר את מאפייני התגובה הצבאית המתוכננת לזירה הפלסטינית, שאמורה הייתה להיות מדרגת ומתמשכת, והצביע על הסבירות הגבוהה להסלמה בזירה הפלסטינית ובזירה הצפונית. הוא הדגיש את חשיבות המוכנות להסלמה בזירה הלבנונית נוכח האפשרות שתיפתח בה חזית שנייה, ולשם כך הורה להשלים ולרענן את הפקודות המתאימות ('מקלות קינמון' לתקיפת משגרי רקטות של חזבאללה, 'נתיבי ארז' ו'דורס הלילה').⁴²

בקד"ם רמטכ"ל ל"הפעלת תוכניות מבצעיות בזירה הפלסטינית, ההשלכות על ההסלמה ומוכנות צה"ל לתוכניות בפצ"ן", נידונו ההשלכות האפשריות של ההידרדרות בזירה הפלסטינית על הזירה הצפונית, ונבחן מצב המוכנות של פיקוד הצפון לתוכניות 'דורס הלילה' ו'נתיבי ארז'. המשימה העיקרית של פיקוד הצפון, עליה הורה הרמטכ"ל, הייתה "למנוע את הצלחת הפיגוע הבא כולל להיערך ל'דורס הלילה' במוכנות של פ+48 [...] לשמור על ערנות מיוחדת לזירה הצפונית (אחריות אמ"ן ופצ"ן) ולרענן את פקודות 'דורס הלילה' (אחריות אמ"ץ, פצ"ן, חה"א, חה"י)". הרמטכ"ל אמר עוד כי אם תיפתח חזית צפונית, "יהיה נכון להעתיק את

41 התוכניות האופרטיביות לחזית לבנון 'דורס הלילה' מערכה התקפית באש, רחבת היקף ולאורך זמן במרחב לבנון, תוך פגיעה בכוחות ובאינטרסים צבאיים וכלכליים סוריים ולבנוניים ע"י תקיפת כוחות צבא סורי בלבנון, על פי מדרגות תגובה להפעלת לחץ על סוריה" והתוכנית "נתיבי ארז התוכנית המשלימה ל'דורס הלילה' שכללה תמרון קרקעי נרחב.

42 הערכת מצב מיוחדת בראשות הרמטכ"ל, 28 במרץ 2002.

המאמץ העיקרי מפקמ"ז לצפון".⁴³

ואכן, ב־30 במרץ חלה הסלמה בגבול הצפון, כאשר חזבאללה פתח בירי רחב היקף של טילים ופצצות מרגמה לעבר מוצבי צה"ל בהר דב. מאותו יום נשמר רצף אירועים בגזרת אוגדה 91, שכלל ירי יום־יומי לעבר הר דב וירי בגזרות שהיו עד אז מחוץ לאש.⁴⁴

בעקבות הירי התקיימה באותו יום הערכת מצב מיוחדת בפיקוד הצפון בראשות אלוף גבי אשכנזי. במסגרתה המליץ אשכנזי "להימנע בשלב זה מתגובה התקפית שעלולה לדרדר את האזור. יש להסתפק בהעברת מסרים מרסנים באמצעים אחרים לחיזוק ההרתעה".⁴⁵ בהערכת מצב למוחרת אמר אשכנזי: "המצב בזירה הפנימית יכול להביא לפיגועים ופח"ע גם ברמת הגולן. על רקע המשך ההסלמה בפנים [ישראל] והפוטנציאל להתדרדרות גם בחזית הצפונית יש לשמר את היכולת ומוכנות הכוחות בכל הרמות".⁴⁶

רח"ט המבצעים אמר כי "החזבאללה בסיוע פלסטיני, כזה או אחר מנסה לחמם את הגזרה, לפתוח לנו איזו חזית שנייה, להשתתף במאבק הפלסטיני ולגרום לכך שאנו נפסק את כוחותינו אל מול שני מאמצים צבאיים, מבחינתם זה בהחלט ניצול הזדמנות". מצב זה הוגדר על ידו 'מצב מסוכן' - 'מצב הסלמתי', שיש להיערך לקראתו לתקופה ממושכת. בדבריו הדגיש יפה כי על אף שישראל אינה מעוניינת בפתיחת חזית שנייה, היא "לא תוכל לשבת בשקט לאורך הזמן".⁴⁷

ב־2 באפריל התרחבה פעילות האויב גם בגבול ישראל-לבנון, כאשר חזבאללה פעל נגד יעדים צבאיים, והארגונים הפלסטיניים - נגד יעדים אזרחיים. שתי רקטות שוגרו בבוקרו של היום על ידי מחבלים מארגונו של אחמד ג'בריל, ונפלו באזור התעשייה בקריית שמונה וליד תל חי. אחר הצהריים שוגרו טילים למוצבים 'הדס' ו'גלדיולה'.⁴⁸ בעקבות הימשכות

43 קד"ם רמטכ"ל, "הפעלת תוכניות מבצעיות בזירה הפלסטינית, ההשלכות על ההסלמה ומוכנות צה"ל לתוכניות בפצ"ן", 29 במרץ 2002.

44 אוגדה 91-אג"ם, סיכום הערכת מצב אוגדתית מיוחדת, 6 באפריל 2002.

45 הערכת מצב מיוחדת בראשות מפקד הפיקוד, 30 במרץ 2002.

46 הערכת מצב שבועית בראשות מפקד הפיקוד, 31 במרץ 2002.

47 עידכון תמונת מצב בוקר בראשות רח"ט המבצעים, 31 במרץ 2002, 10:00-11:00.

48 חטיבת המבצעים, מבצע "סדר מחייב" - פקודה מס' 5, 02(04)2000, מב"ד-160, 2 באפריל 2002.

הירי על מוצבי הר דב הציג מפקד פיקוד הצפון את עמדתו ביחס למדיניות התגובה המתבקשת. רצף האירועים חייב לדעתו תגובה, וזו צריכה להיות מכוונת היישר אל הסורים, כדי להעביר להם מסר חד וברור כי האירועים שיוזם חזבאללה הם בבחינת חציית קו אדום. עוד הוסיף האלוף ואמר: "תגובה נכונה ומדודה בעת הזו ועל רקע האירועים לא יגרור אותנו להידרדרות אלא יחזק את הרתעתנו ואף ייצב את המצב. במידה ונעריך כי תגובה תדרדר המצב, לא נכון יהיה להגיב".⁴⁹ בעדכון תמונת המצב במצפ"ה⁵⁰ באותו יום הודיע הרמטכ"ל על כוונתו לתגבר את הפיקוד בטיילי נ"מ וביקש להעלות בפני פורום הבכירים את הסוגיה האם נכון או לא נכון להגיב על הירי לעבר מוצבי צה"ל, ואם כן - אילו יעדים לתקוף.

ב-3 באפריל שוב נורו טילים ופצצות מרגמה על מוצבי הר דב ('אסטר') , 'גלדיולה', 'דליה', 'הדס', 'זיוונית' ומפח"ט (810). 'גלדיולה' הותקף גם בנשק קל, ולעבר כפר יובל נורו רקטות. כתוצאה מהירי נפצע חייל צה"ל. בתגובה נורתה אש טנקים וארטילריה, ומטוסי חיל האוויר תקפו יעדים בדרום לבנון. באותו יום התכנס הקבינט המדיני-ביטחוני לדון בהסלמה, לאחר שגורמים ביטחוניים ראו בחומרה רבה את התקפות חזבאללה ואת העובדה שסוריה לא עשתה כל מאמץ לריסונו ולהרגעת הגבול. מקורות ביטחוניים אמרו כי "סבלנותה של ישראל פוקעת", וכי אם הלחצים המופעלים על סוריה ולבנון לא יועילו היא תיאלץ לנקוט תגובה חריפה, שתכלול פגיעה בלבנון.⁵¹ מקורות ביטחוניים התייחסו לקו ההבלגה אותו נקטה ממשלת ישראל ואמרו כי "גם תגובותינו המדודות עד כה לא הביאו לרגיעה, ולכן יש לדון בדרכים להפסיק את ההסלמה בצפון".⁵² ראש אמ"ן זאבי אמר כי נדרש לסכם עם הדרג המדיני את תגובת ישראל לתרחישים שונים של פעילות חזבאללה נגדה ולהעביר לסוריה מסרים כי ישראל נכונה לתגובה קשה.⁵³ באותו ערב, בשעה 20:30, נערכה הערכת מצב מיוחדת בעקבות ירי רחב היקף נוסף של חזבאללה לעבר מוצבי צה"ל. במסגרתה אמר הרמטכ"ל מופז: "מגמת ההסלמה בצפון צריכה להביא לשינוי נקודת

49 הערכת מצב מיוחדת (מס' 4) בראשות מפקד פיקוד הצפון, 2 באפריל 2002.

50 מצפ"ה - מוצב הפיקוד העליון.

51 הארץ, 4 באפריל 2002, עמ' א6.

52 שם.

53 הערכת מצב מיוחדת בראשות הרמטכ"ל, 3 באפריל 2002.

העבודה בזירה הצפונית". הוא תמך בהמשך מדיניות ההבלגה שנקטה הממשלה כיוון ש"בשלב זה נכון שהמאמץ העיקרי ימשך בזירה הפלסטינית וזאת במקביל להעלאת המוכנות בזירה הצפונית". ביחס לתגובה על פעילות חזבאללה, סבר הרמטכ"ל כי אין זה נכון לנקוט כעת פעולה רחבה בלבנון, אולם נכון לתקוף יעדים מופללים בטווח הזמן המידי. הוא הוסיף כי יש להיערך לביצוע 'דורס הלילה' ו'מקלות קינמון'⁵⁴ ב"פ"6, כולל מוכנות מערך הזיק.⁵⁵

באותו ערב אישר הרמטכ"ל תגבור של סד"כ פיקוד הצפון על בסיס מדרגה א' לגיוס וכוננות. נקבע כי התגבור יחל כבר למחרת, 4 באפריל.⁵⁶

ב-4 באפריל אישר הקבינט המדיני-ביטחוני את 'בנק המטרות' שהציג לו צה"ל לתגובה אפשרית על התקפות חזבאללה בגבול הצפון. היעדים הוצגו על ידי מפקד חיל האוויר, אלוף דן חלוץ. בין המשתתפים בדיון שררה הסכמה שאסור להבליג על התגרויות חזבאללה אם תימשך ההסלמה, אך יש להיזהר מפתיחת חזית שנייה בעת שצה"ל נתון, רובו ככולו, בעימות עם הפלסטינים. לכן יש למצות תחילה את הערוץ המדיני להרגעת המצב ולמניעת הסלמה נוספת. בהערכת מצב בראשות הרמטכ"ל באותו בוקר ציין רח"ט המחקר, תא"ל יוסי קופרווסר, את הפעילות המדינית הנמרצת לשכנוע את סוריה לרסן את חזבאללה ולהביאו לשנות את מדיניותו. במסגרת זאת אמורים היו האמריקנים לפנות ישירות לנשיא הסורי ולהעביר לו מסר מרתיע מנשיא ארה"ב. רח"ט המחקר ציין כי הממשל הלבנוני פנה לחזבאללה כדי להרגיע את המצב, אולם בשטח נמשכה היערכות מלאה של הארגון ושל ארגונו של ג'בריל להמשך הפעילות. במקביל פינה הצבא הסורי עמדות בעומק לבנון והזיז כוחות לעבר בקעת הלבנון ואף חזרה לסוריה. ההערכה הייתה שהפריסה המחודשת נועדה להפיס את דעתם של המתנגדים לנוכחות הסורית בלבנון, ובשל רצונה של סוריה 'להנמיך פרופיל' בשל חששה שישראל תתקוף את כוחותיה בלבנון בתגובה לפעילות חזבאללה.⁵⁷

54 'דורס הלילה' - תקיפת מטרות סוריות; 'מקלות קינמון' - תוכנית לתקיפת משגרי רקטות של חזבאללה.

55 הערכת מצב מיוחדת בראשות הרמטכ"ל, 3 באפריל 2002.

56 שם.

57 הערכת מצב בוקר בראשות הרמטכ"ל, 4 באפריל 2002.

לנוכח המצב דרש מפקד פיקוד הצפון לממש את מדרגה א' לגיוס מילואים לקראת 'דורס הלילה' על המשמעות הנובעות ממנה. הוא ביקש לקצר את הכוננות מ"פ" 48+ ל"פ" 4+/6+, ולקבל מדרגה אחרת של סד"כ. אמ"ץ המליץ לבחון היענות לדרישה זו. בסיכום הרמטכ"ל הודגש שוב הצורך בהמשך ההבלגה ואמר כי הוא חושב "שבנקודת הזמן הנוכחית [...] המאמץ העיקרי בפקמ"ז", ובמקביל צריך פיקוד הצפון "להיערך מול ההתרעות והעלאת הכוננות והמוכנות מול 'דורס הלילה'".⁵⁸

ב-5 באפריל נורו טילים ופצצות מרגמה על מוצבי הר דב ('אסטרט', 'גלדיולה', 'דליה', 'הדס', 'זיוונית' ו'נחל שיאון'). בתגובה תקפו מטוסי חיל האוויר וארטילריה יעדים בדרום לבנון.

בהערכת המצב במצפ"ה עלתה שוב שאלת התגובה הצבאית לנוכח הירי של חזבאללה וארגונו של ג'בריל. הרמטכ"ל מופז אמר כי "שעון החול הולך ואוזל אל מול החזבאללה", וצריך לבחון אם להמתין "למצב בו יהיה ירי רק"ק או קטיושות ואז אנחנו נכנסים לפעולה, או אם אנחנו יוצרים מציאות, שאנחנו מציבים את המארב לחזבאללה ופועלים כנגדו? ואם כן, האם נכון לעשות צעדים מרתיעים על מנת לא להגיע לזה [להסלמה] ואם אנחנו מגיעים לזה, אז [אם] אנחנו מוכנים".⁵⁹ עוד הוסיף הרמטכ"ל, כי ההערכה של ראש אמ"ן שהתריע התרעה אסטרטגית ואופרטיבית לגבי חזבאללה צריכה להביא להחלטה בדבר דרך התגובה; "אנחנו לא יכולים לעבור על זה לסדר היום",⁶⁰ אמר הרמטכ"ל.

ההתרעה האסטרטגית שהציג ראש אמ"ן זאבי התייחסה להערכה כי חזבאללה השלים את הכנותיו למגננה, והוא מוכן לגרור את ישראל למערכה כוללת. זאבי ציין כי הלחץ הישראלי על גורמי הכוח השונים בלבנון ובסוריה לרסן את חזבאללה לא הניב תוצאות. הוא עמד על האינטרס האיראני לחמם את הגבול, על גישתו העוינת של הנשיא הסורי, בשאר אסד, לישראל וציין כי נוח לו לחמם את גזרת לבנון גם אם אינו מעוניין בעימות אזורי. ראש אמ"ן הצביע על כך שהנשיא הסורי הוא מנהיג צעיר וחסר ניסיון, שאינו מבין כי קשה לבלום תהליכים שהחלו, ולכן הוא בוחר, כצעד טקטי, לא להתערב בפעילות חזבאללה.⁶¹

58 **הערכת מצב יומית, דברי הרמטכ"ל**, 4 באפריל 2002.

59 **הערכת מצב חמ"ל מצפ"ה**, 5 באפריל 2002.

60 שם.

61 **הערכת מצב רמטכ"ל**, 5 באפריל 2002, 18:00.

באותו דיון אמר מפקד פיקוד הצפון כי חזבאללה "החליט 'ללכת מהלך', בתחילה על ידי ירי לאורך הקו ואחר כך אולי להמשיך הלאה". הוא התייחס לתקיפת מוצב 'גלדיולה' (שאיננה במהלך הערכת המצב בשעה 18:44) ולהיערכות החירום של הארגון, והציע לשקול קיצור לוח הזמנים ל'דורס הלילה' והשלמת גיוס מילואים לאוגדה 91, ואמר כי כדאי להיות מוכנים; אם נטעה, "עדיף שנטעה בגיוס מילואים".⁶²

במסגרת הערכת המצב הועלתה סוגיית מי 'בעל הבית' בלבנון. מפקד חיל האוויר חלוץ שאל: "למה אתם עוצרים תקיפות, כשפצ"ן מבקש לתקוף תוקפים לא מחכים לאישורים, קדימה תוקפים". אולם ראש חטיבת המחקר קופרווסר הביע את הסתייגותו ואמר: "השאלה מה משחק לטובת החזבאללה ומי שולט בלבנון, הסורי או החזבאללה?" מפקד פיקוד הצפון אשכנזי הוסיף: "אנחנו רואים שהמנוף הסורי לא מנוף, אנחנו לא יכולים לחכות להבלגה שלא קורית, לכן צריך להיכנס למוכנות ל'דורס הלילה'". קופרווסר הוסיף כי בראייה אסטרטגית מצויה סוריה במצב שמעמיד אותה למבחן, ויש לנקוט צעדים שיאלצו אותה להגיע להכרעה.⁶³

ב-6 באפריל נורו טילים ופצצות מרגמה לעבר מוצב 'דבורנית', ע'ג'ר ומוצבי הר דב ('גלדיולה', 'אסטר' ו'יפעת'). כתוצאה מהירי נפצעו שלושה ילדים בכפר ע'ג'ר. בתגובה תקפו מטוסי חיל האוויר, ארטילריה וטנקים שליעדים בדרום לבנון.

בעקבות המתיחות וההתרעות בגזרת לבנון ערך מפקד הפיקוד דיון במדרגי הפעלת 'דורס הלילה'. בדיון אמר קמ"ן הפיקוד:

לאור ההסלמה 'בפנים' הבין ארגון חזבאללה שהוא ניצב בפני 'חלון הזדמנויות'. הארגון מסוגל לבצע צעד אחד קדימה על מנת להביא להסלמה אזורית וזאת על ידי ביצוע פיגוע איכותי, בעקבותיו תבוא תגובת צה"ל, אשר תוצג כתוקפנית ותביא להפעלת מערך הרכ"ק של ארגון חזבאללה.⁶⁴

62 שם.

63 שם.

64 מפקדת פיקוד הצפון לשכת אלוף, דיון במדרגי הפעלה ל'דורס הלילה', 6 באפריל 2002.

בסיכום הדיון אמר מפקד הפיקוד אשכנזי, כי להערכתו כרגע רציונל החזבאללה אינו ליזום ירי על אזרחים אלא לפגוע במטרות צבאיות באופן שידרדר את האזור למלחמה. גיוס מלא, ציין, עשוי להיות בעל השלכות מרחיקות לכת בהיבטים שונים. הוא הביע תמיכתו בגיוס מדרגה א' בהחזרת הכוחות הסדירים שירדו מפיקוד הצפון לפיקוד המרכז לטובת 'חומת מגן' ובגיוס מניימלי של מילואים, בעיקר למפקדות ולהגנה המרחבית (הגמ"ר) כבר בטווח הזמן המיידי, וללוות ביצוע מדרגה זו באמצעי לוחמת מודיעין והסברה. במקביל הורה האלוף לעצור את החלפת התעסוקות המבצעיות (תע"ס) בכל גזרות הפיקוד. בנוסף, אוגדה 91 תמשיך לעסוק בהיבטים הטקטיים של קליטת סד"כ מדרגה א' ובהכנות הכרוכות בכך בטווח הזמן המיידי ותיערך לקליטת סד"כ מדרגה ב' במידת הצורך. לגבי מדרגה ב', הורה האלוף להכניס בהיבט קליטת הסד"כ והדגיש כי גיוס מדרגה ב' ייעשה בהנחייתו בלבד. עוד אמר כי להערכתו, "יש למצות טוב יותר את המנוף המדיני להעברת מסר קשיח יותר לסורים".⁶⁵

באותו יום התקיים דיון בראשות הרמטכ"ל בנושא הזירה הצפונית והקשר שלה לזירה הפלסטינית. מופז הדגיש את ההתרעה האסטרטגית שניתנה על ידי אמ"ן באשר למוכנות החירום של חזבאללה בלבנון. בראיתו, ההסלמה בצפון מונעת באופן ישיר על ידי הרצון ליצור זיקה ישירה עם העימות עם הפלסטינים ומבצע 'חומת מגן', ומשקפת מניעים איראניים להסלים את המצב באזור.

ההסלמה באה לידי ביטוי בשלושה ממדים בולטים:

1. הרחבת הגזרה מחוץ לחוות שבעא;
2. תדירות הירי;
3. סוג האמל"ח שבו השתמש חזבאללה (רקטות פאלק).

הרמטכ"ל הדגיש שהמאמץ הצה"לי העיקרי ימשיך להתמקד בזירה הפלסטינית. הסד"כ שבלחימה באיו"ש וברצועת עזה יישאר במשימותיו, ולכן יהיה זה בבחינת טעות לפתוח בשלב זה חזית שנייה בצפון; ומהנחת יסוד זו תיגזר תגובת צה"ל לירי.

עם זאת, לוכח המציאות החדשה שיצר חזבאללה, צריך צה"ל בכלל, ופיקוד הצפון בפרט, לנקוט צעדי מוכנות לקראת הידרדרות בחזית

65 שם.

הלבנונית. "יש לפעול בכמה ערוצים מקבילים, הכוללים מסרי ריסון (גם בערוץ המדיני) והעלאת המוכנות הצבאית לאפשרות של הסלמה". בהקשר זה הדגיש הרמטכ"ל כי בהינתן הזדמנות לפעולה יזומה בחתימה נמוכה, יש להיות במוכנות להוציאה אל הפועל.⁶⁶

הרמטכ"ל הודיע על כוונתו להציג לפורום המטבחון, שעתידי היה להיערך ב-8 באפריל, את המשמעות הנובעות מהזירה הלבנונית. הנחת היסוד של צה"ל הייתה:

המאמץ העיקרי של צה"ל בשלב זה הוא הזירה הפלסטינית (הידרדרות בזירה הלבנונית תשנה את סדר העדיפויות), צה"ל יהיה מוכן למענה מלא לאיום בצפון באופן מיידי, חזבאללה לא יבצע ירי קטיושות/רק"ק על ישראל ללא תגובה ישראלית (בראיתו) והוא נערך בשלב זה להחרפת מאפייני פעולותו בהיקף מלא כמענה לתגובה מצד ישראל. גיוס מילואים עשוי להרתיע, אך עלול להסלים פתיחת חזית שנייה ביוזמתנו. [...] צה"ל נוקט בפעולות הגנתיות מתחייבות על בסיס סד"כ סדיר והשלמות מילואים מצומצמות, תוך החזקת מענה התקפי במוכנות גבוהה על פי הערכת מצב.⁶⁷

באותו דיון הובעה שוב ההערכה כי הסלמה בצפון היא כמעט בלתי נמנעת, ולישראל יש היכולת והכוח להכות בחזבאללה. "העובדה שהיא נמנעה עד כה מלהגיב על הירי בצפון לא מעידה על היכולת שלנו לפעול", אמר הרמטכ"ל מופז, והוסיף כי חזבאללה "צריכים לדעת שכאשר יחצו קווים אדומים נדע איך לפעול [...] כשנחצים קווים אדומים אנחנו חייבים לבצע הערכת מצב ולשקול את דרך הפעולה שלנו".⁶⁸

ההערכות היו כי קצב ההידרדרות ייקבע על ידי סוריה ועמידתה בלחצים הבין-לאומיים לרסן את חזבאללה. גורמי המודיעין, כאמור, ראו בבשאר אסד מנהיג חסר ניסיון, ולכן קיים קושי לצפות את מהלכיו ואת כוונותיו.⁶⁹ "את כוונותיו ומהלכיו של חאפז אל אסד ידענו לנתח, בשאר הוא סיפור אחר. אסד הבן לא נהנה מאותה עוצמה של אביו ואינו פועל על סמך אותו

66 דיון בנושא הזירה הצפונית והקשר לזירה הפלסטינית - סיכום הרמטכ"ל, 6 באפריל 2002.

67 שם.

68 שם.

69 הערכת מצב בראשות הרמטכ"ל, 5 באפריל 2002, דברי ראש אמ"ן.

רציונאל. קשה להעריך לאן יפנה".⁷⁰ נוכח זאת הוחלט בצה"ל לבצע "תגבור שקט" של הכוחות בגבול הצפון וברמת הגולן, כמענה לאיום של הידרדרות למלחמה עם סוריה.⁷¹

על הכוננות בצפון הוחלט בסדרת התייעצויות בפיקוד הצפון ובמטה הכללי, ובאישורם של ראש הממשלה ושר הביטחון. בשלב זה הוחלט להימנע מגיוס מילואים לזירה הצפונית, גם בשל החשש שעצם המהלך יוביל לגיוס מקביל בסוריה ולהידרדרות בלתי נשלטת שתוביל למלחמה. לכן הוחלט כי תגבור הכוחות יושתת על יחידות סדירות. עיבוי הכוחות התבסס, בשלב זה, על יחידות שריון ותותחנים.

אולם כבר ב-7 באפריל, בהערכת מצב הרמטכ"ל, שנערכה בשעות הבוקר ועמדה בסימן אירועי הערב הקודם בגבול הצפון, שבמהלכו נורו פצצות מרגמה על מוצבי הר דב ועל הכפר ע'ג'ר, דיווח ראש אמ"ץ כי האישור לגייס מילואים כהשלמות 'גרעיני מוכנות' יובא באותו בוקר לשר הביטחון, וברגע שיאושר - יחל הגיוס. עוד אמר ראש אמ"ץ שיש לרענן את כל פקודות 'דורס הלילה' כי "יכול להיות שניכנס לדבר הזה ללא רצוננו בעוד יומיים".⁷²

באותו יום, 7 באפריל, ערך חזבאללה התקפה מהחרמון והר דב, דרך אצבע הגליל ועד אזור אביבים במרכז הגזרה.⁷³ הייתה זו ההתקפה הנרחבת ביותר עד אז. היא החלה בשעה 17:30 ונמשכה כשעתיים ובמהלכה נפצעו שבעה חיילים.

צה"ל הגיב בתקיפת מטוסים ואש ארטילרית בדרום לבנון ובאש מנשק קל לעבר מקורות הירי באזור מנרה. מדיניות ההבלגה נשמרה, וישראל הסתפקה בתגובות נקודתיות. מקורות ביטחוניים אמרו כי האיפוק הישראלי אפשרי רק משום שלא נפגעו אזרחים, אולם לא מן הנמנע כי צה"ל יידרש להגיב.

בהערכת המצב היומית, בערבו של אותו יום, תוך כדי האירועים עצמם, אמר הרמטכ"ל כי **הקווים האדומים נחצו בצפון ומבחינתו נפתחה שם**

70 הארץ, 7 באפריל 2002, עמ' א5.

71 דיון בנושא הזירה הצפונית והקשר לזירה הפלסטינית - סיכום הרמטכ"ל, 6 באפריל 2002.

72 מבצע "סדר מחיב" - הערכת מצב רמטכ"ל, בראשות סגן הרמטכ"ל - האלוף משה (בוגי) יעלון, 7 באפריל 2002, 08:30-07:30.

73 נורו טילים ופצצות מרגמה למפג"ד אביבים, מוצבי הר דב והחרמון. כמו כן נורתה אש מנשק קל לעבר שער מנרה.

חזית שנייה. לדעתו, "יש פה בכוונת מכוון פתיחה של חזית שנייה, זה ירי לשובים, זה תקיפת כוחות צה"ל וכן הלאה". הוא קבע כי אי אפשר לעבור על האירוע הזה לסדר היום ויש לראות כיצד נערכים לחזית הזו. הרמטכ"ל הנחה להתחיל עוד באותו לילה בגיוס גרעין המילואים (ולהכריז על כך), וב-8 באפריל יתחיל גיוס מילואים בסד"כ של עד 600 חיילים, כולל חטיבה 609, גדחה"ן 91, אגד ארטילרי 91/7338 בסד"כ של שניים-שלושה גדודים, גרעין שליטה לפיקוד העורף ותגבור מפקדות.⁷⁴

לנוכח ההחרפה במצב קיים שר הביטחון עוד באותו יום סדרת דיונים בנושא ההסלמה בגבול הצפון, בעקבותיהם הוא הגיע למסקנה כי חזבאללה מוביל להסלמה, בעקבות וברצף. המסרים שהעבירו אליו האמריקנים והאוי"ם אינם תקיפים דיים, אמר השר, ואין בהם כדי להבהיר לסורים וללבנונים את חומרת המצב ולגרום להם לפעול לריסון חזבאללה. לפיכך החליט שר הביטחון לאשר גיוס מילואים לחיזוק מערך ההגנה בצפון ולקדם מוכנות להידרדרות בגזרה. לשם כך אושר גיוס סד"כ של כ-360 אנשי מילואים לתגבור המערכים בפיקוד הצפון, בפיקוד העורף, באמ"ן, בחיל האוויר ובחיל הים.⁷⁵ דובר על גרעיני מילואים, כדי לאפשר הרחבה של גיוס במידת הצורך. עוד הוסיף שר הביטחון כי גיוס סד"כ של כ-6,000-7,000 אנשי מילואים מותנה באישור הקבינט הביטחוני, לצורך היערכות לקראת תוכנית 'ישיבה נכונה'.⁷⁶

בהערכת מצב של ראש אמ"ץ בבוקר 8 באפריל דיווח רח"ט המבצעים, תא"ל אלי יפה, על החלטת שר הביטחון, והוסיף כי החלטה על הרחבת גיוס המילואים תינתן בשעות הצוהריים, "אם לגייס או לא".⁷⁷

יחד עם זאת, במטכ"ל הוחלט להמליץ לממשלה להתאפק. בהערכת המצב הועלתה השאלה מהי תכלית המדיניות הישראלית, כדי לגזור ממנה את ההמלצה להגיב או להבליג. אחת החלופות שהוצגה הייתה בגדר תפנית חדה בתגובה הישראלית, תוך נקיטת יוזמה צבאית נרחבת שתגרום להרחבת הפריסה של הצבא הלבנוני בדרום ותעקר את אופיו הצבאי של

74 הערכת מצב מיוחדת - סיכום הרמטכ"ל, 7 באפריל 2002.

75 לשכת שר הביטחון-המזכירות הצבאית, הע"מ גבול הצפון - סיכום, 7 באפריל 2002.

76 שם. "ישיבה נכונה" - מהלך קרקעי בצורת פשיטות למרחבים מוגדרים בדרום לבנון וכיבוש שטחים חיוניים בה.

77 הערכת מצב בראשות ראש אמ"ץ, 8 באפריל 2002, 08:10-07:30.

חזבאללה. אולם צה"ל בחר בהמשך מדיניות ההבלגה, בכוונה להתמקד בלחימה ברשות הפלסטינית ולהימנע מהתלקחות אזורית.⁷⁸

יצוין כי חזבאללה הכחיש כל קשר לירי בחוות שבעא ולפגיעה בעיגור וקיבל על עצמו, עד לאותה עת, אחריות רק על הירי בהר דב. אולם בצה"ל טענו כי אין חשיבות לשאלה מי ירה בפועל את הטילים, פגזי המרגמות והקטיושות, וכי כל הירי מדרום לבנון מבוצע, למעשה, בהנחיית חזבאללה, בעוד ממשלת לבנון אינה עושה די למנוע אותו. פעולות האכיפה של צבא לבנון הן רק למראית עין, ובמסגרתן נעצרו מספר חוליות פלסטיניות, אך לא נעשה שום מאמץ ממשי לריסון חזבאללה.

אם קודם לכן דחו סוריה ולבנון את דרישות הממשל האמריקני לרסן את חזבאללה בתואנה כי אין להן שליטה על פעולותיו, הרחבת ההתקפות מלבנון הכניסה את ממשלות שתי המדינות לבעיית שליטה, שעלולה להתפתח למאבק פנימי אלים בלבנון עצמה. ממשלת לבנון, בהסכמת סוריה, הבהירה שאין בכוונתה לפתוח חזית חדשה מול ישראל. שר ההגנה הלבנוני הצהיר, כי "הכל נמצא תחת שליטה ופיקוח" ושר החוץ הלבנוני הוסיף: "עינה של לבנון פקוחה ולא תניח למישהו לדוג במים עכורים";⁷⁹ בכוונתו את דבריו לארגונים הפלסטיניים. לעומת זאת, "רואה ממשלת לבנון את אזור חוות שבעא ועמדות צה"ל בגזרת הר דב, חזית לחימה לגיטימית לשחרור השטחים הלבנונים הכבושים". כהוכחה לנחישותה להתוות קו אדום בין הפעילות הלגיטימית נגד ישראל לבין פעילות חבלנית, עצרה ממשלת לבנון פלסטינים שהיו מעורבים בפיגועי ירי לעבר ישראל, החלה בביצוע פטרולים לאורך הגבול והורתה לחזבאללה לא להניח לכוחות פלסטיניים לפעול מכל אזור שהוא לאורך הגבול, ולא לחרוג בפעילותו מעבר לאזור חוות שבעא.

ב-8 באפריל התכנס שוב הקבינט המדיני-ביטחוני לדיון בהסלמה בצפון. בתום הישיבה הוחלט לתת סיכוי נוסף למאמץ הדיפלומטי ולא להגיב, לעת עתה, על התגרויות חזבאללה.

מעט לאחר פרסום הודעת הקבינט, חידש חזבאללה את מתקפתו נגד מוצבי צה"ל בהר דב ובחרמון, קלעת נמרוד ומסעדה ובאזור בית הלל.

78 שם.

79 אמיר אורן, "הבנות 'דמדומי בוקר' – גבול האיפוק על דרך השלילה", **הארץ**, 8 באפריל 2002, עמ' א2.

כתוצאה מהירי נפצע אזרח. בתגובה ירתה הארטילריה של צה"ל לעבר יעדים בדרום לבנון, ופיקוד הצפון הגביר את המוכנות ל'דורס הלילה'; כוחות תותחנים נפרסו לאורך הגבול, ונמשך תגבור הכוחות בצפון. הוחלט להיות מוכנים כבר בשעות הצוהריים לגיוס כוחות מילואים גם לרמת הגולן (מדרגה ב', 6,000-7,000 חיילים) מחשש לעימות עם סוריה, ולהעמיד כוחות מילואים נוספים בכוננות לקראת גיוס אפשרי. רח"ט המבצעים, אלי יפה, אמר בהערכת המצב בראשות ראש אמ"ץ כי נוכח ההתפתחויות בזירה הצפונית והעלאת רמת המוכנות הגבוהה מאוד בפיקוד הצפון יש להאיץ את פעילות הכוחות בפיקוד המרכז. "למרות שאין הגדרה של שעון חול והגדרה מדויקת מהו שעון החול הזה, צריך לעשות כל מאמץ לקדם ולהאיץ את הפעילות".⁸⁰ למוחרת, בהערכת מצב בראשות הרמטכ"ל, דיווח רמ"ח מבצעים כי ערב קודם לכן אושר גיוס מילואים של 6,500 חיילים, וגיוסם החל.⁸¹

באותו יום קיימה חטיבת המבצעים משחק מלחמה בשם 'חזית הארץ' במסגרת תוכנית 'משחק קלפים', שנועד לבחון את היערכות צה"ל ואת כיווני המענה המבצעיים למצבי הסלמה בזירה הפלסטינית ובזירה הצפונית. משחק המלחמה נערך בראשות רח"ט המבצעים.⁸²

במשחק המלחמה (מש"ם) נידונו הנושאים הבאים:

1. **בזירה הפלסטינית:** היערכות לחימה ממושכת והערכת ההישג הנדרש;

2. **בחזית הצפונית:** נבחן האינטרס הישראלי להימנע מפתחת חזית לחימה נוספת בצפון והמענה להסלמה בחזית הצפונית (מציאת חלופות מבצעיות). המשחק כלל גם הערכה של תגובת גורמי הכוח בלבנון לאפשרויות התגובה הישראליות (סוריה, חזבאללה, הממשל הלבנוני). נבחן העיתוי והמוכנות להפעלת 'דורס הלילה' (גורמי הסד"כ והזמן להפעלת התוכנית), כמו גם ההיערכות הנדרשת בחזית רמת הגולן. סוגיה נוספת הייתה משמעות הפעלת הסד"כ על הלחימה בזירה הפלסטינית ועל מבצע 'חומת מגן' המתנהל בה.

80 **הערכת מצב בראשות ראש אמ"ץ**, 8 באפריל 2002, 08:10-07:30.

81 **הערכת מצב בראשות הרמטכ"ל**, 9 באפריל 2002, 08:10-07:30.

82 סיכום מלא של **משחק המלחמה 'חזית הארץ'**, פורסם על ידי חטיבת תוה"ד ב-10 באפריל, מטכ"ל אמ"ץ-תוה"ד, מש"ם - 121 (להלן: **מש"ם 121**).

במשחק המלחמה נבחנה גם הפעלת התוכנית הפיקודית "ישיבות נכונות" למהלך קרקעי בצורת פשיטות למרחבים מוגדרים בדרום לבנון וכיבוש שטחים חיוניים בה.

3. **היערכות להידרדרות אזורית:** לחימה ממושכת בזירה הפלסטינית, שתגרום לחימה בשתי חזיתות ואולי אף למלחמה כוללת עם סוריה.

בסיכום משחק המלחמה אמר רח"ט המבצעים, כי המאמץ המטכ"לי העיקרי היה ונותר הזירה הפלסטינית, תוך שמירה על מוכנות להסלמה בחזית הצפון. **התכלית העיקרית בזירה הצפונית היא להימנע מפתחת מערכה שנייה בזירת הצפון.** קצין מחטיבת המבצעים הוסיף כי נוכח שעון החול המדיני, ועל רקע העימות עם הפלסטינים, בשלב זה יש לפעול בחזית הצפונית 'בהבלגה אקטיבית', וכי מבחינת יעדי הלחימה בלבנון צריך צה"ל להתמקד בתקיפת מטרות חזבאללה ולחזק את הלגיטימציה למאבק בארגון כחלק מהמאבק הבין-לאומי בטרור.⁸³

רח"ט המבצעים הציג את האינטרסים השונים של גורמי הכוח בעימות הנוכחי:

1. **חזבאללה** מהלך על חבל דק, בין ניסיונותיו לספק לישראל עילה לפתיחת חזית שנייה ובין החשש שייתפס כמי שגרר את לבנון למלחמה וישלם את המחיר על כך בהמשך. במהלך הסלמת פעילותו ייצר חזבאללה 'מארב אסטרטגי' למדינת ישראל, באמצעות נחישות, תכנון, עקביות, יצירת התרגלות למצב הסלמתי לאורך זמן ותוך כדי בניית לגיטימציה פנימית ובין-לאומית. הארגון 'ארב' לתגובה ישראלית קשה, שתסמן פתיחתה של חזית שנייה עבורה, ובד בבד ידע כי יוכל לנצל גם את אי-הצלחת המארב האסטרטגי שטמן לישראל בכך שיציג את פעולותיו כסיוע הערבי היחידי לפלסטינים, היחיד שהעז להילחם נגד ישראל; ובכך לצאת נשכר.

2. **סוריה** אינה פועלת לריסון חזבאללה ומוכנה בשלב זה לקחת סיכונים מול ישראל. יחד עם זאת, הובעה הסתייגות ממידת השפעתה על הארגון נוכח אירועי השבוע האחרון, המעלים ספקות בדבר יכולת הריסון הסורית ומעצימים את השפעת חזבאללה על

83 מש"ם 121, עמ' 24.

סוריה ועל נשיאה הצעיר. בהקשר זה תצוין הערכתו של נציג אמ"ן במוסד, שאמר כי במסכת היחסים האישית בין נסראללה לבשאר אסד לא ברור מי מן השניים הוא בעל ההשפעה והפטרון. חזבאללה מרגיש חזק ובטוח בלבנון, ובמרחב התמרון הנוכחי ייתכן שסוריה אינה מסוגלת לשלוט עוד במהלכי הארגון.⁸⁴

3. **לבנון** חסרת שליטה, כמעט לגמרי, על חזבאללה ונתונה בחשש כבד מהיגררותה למלחמה עם ישראל בעקבות הארגון.

4. **ישראל** - הבעיה המרכזית בפניה ניצבה ישראל הייתה חוסר בהירות לגבי הגורם שכלפיו צריך להפנות את המאמץ לשינוי המציאות; מי 'בעל הבית' בלבנון שאליו יופנה עיקר המאמץ הישראלי, כאשר ברקע נמצא החשש כי מאמץ ישיר מול חזבאללה יסיר את האחריות מממשלת לבנון, שמאדמתה פועל הארגון, ומסוריה השולטת בפועל בלבנון. בעיה נוספת היא שחיקת ההרתעה של ישראל ומאזן ההרתעה שהצליח חזבאללה ליצור מול ישראל, ואולי אף להפר אותו לטובתו. ישראל חייבת לפעול להטות את מאזן ההרתעה לטובתה, שכן זהו מרכיב חשוב וקריטי בהתמודדות בזירה הצפונית.

בסיכום דבריו אמר הרח"ט: "בשלב זה נראה נכון לבצע כל מאמץ להישאר במסגרת המערכה הראשונה על ידי נקיטת פעולות צבאיות מוגבלות (על הסף) על מנת להעביר את המסרים הנדרשים".⁸⁵

כל אותה עת המשיך הממשל האמריקני במאמציו להרגעת הגבול הצפוני. בהערכת המצב בראשות הרמטכ"ל אמר סרח"ט מחקר באמ"ן כי למרות הלחצים האמריקניים על סוריה, זו אינה מתכוונת להרגיע את חזבאללה. משמעות הדבר ש"חזבאללה, פורמלית, ימשיך לפעול בחוות שבעא ומעשית מתרגל לפעול גם מחוץ לחוות שבעא מבלי ליטול אחריות. ג'בריל, ארגון פלסטיני, מרגיש חופשי לפעול, כפי שהלילה [...] הירי לכיוון בית הילל, ויש כוונה להמשיך בדברים האלה, ולצערי לא ניתן להצביע על הרגעה ביממה או ביומיים הקרובים".⁸⁶

84 שם, עמ' 21.

85 הסיכום המלא של רח"ט מבצעים, שם, עמ' 30-34.

86 **הערכת מצב בראשות הרמטכ"ל**, 9 באפריל 2002, 08:10-07:30.

ב-9 באפריל נורו טילים לעבר מוצבי הר דב והחרמון ('גלדיולה', 'נחל שיאון', 'דליה', 'זיוונית', 'סוכריה' ו'סוללת זעורה') ולעבר היישובים כפר סאלד, בית הלל ועין קנייה. בתגובה, תקפו טנקים, ארטילריה ומטוסי חיל האוויר יעדים בדרום לבנון.

בהערכת המצב השבועית בפיקוד הצפון דובר על ההסלמה בפעילות חזבאללה - תדירות פיגועים יום-יומית כמעט, שימוש באמל"ח איכותי (לראשונה נעשה שימוש ברקטה כבדה מסוג פאלק) והרחבה הדרגתית של גזרת הירי. בעקבות אלה הועלתה הערכת המודיעין כי שורת הפיגועים שביצע חזבאללה מחוץ לחוות שבעא היא חלק מתוכנית סדורה, שנועדה לגרור את ישראל להסלמה תוך הימנעות מהפניית אצבע מאשימה לעברו כגורם להסלמה.⁸⁷ בהערכת המצב הראשונה לבני גנץ תפקידו כמפקד פיקוד הצפון במקום גבי אשכנזי אמר מפקד הפיקוד היוצא, כי נוכח ההסלמה נמצא הפיקוד תחת הכרזת 'התעוררות כללית' והתאמה להערכות המצב ולאיומים. להערכתו, הצירוף של נוכחות איראנית עם רצף האירועים מהווה איום אסטרטגי. המלצתו הייתה לקדם מוכנות ל'דורס הלילה' והיערכות להידרדרות, החל משלב קיצור הכוננות ועד לגיוס מלא, אם יידרש הפיקוד לכך. במקביל, הועברו מסרים לסורים לרסן את פעילות החזבאללה.⁸⁸

באותו יום נערך במטכ"ל, בראשות ראש אמ"ץ, דיון על בחינת המשמעויות שבחכימה בשתי זירות - צפונית ופלסטינית - על אופן הפעלת הכוח. בסיכום הדיון אמר ראש אמ"ץ כי בשלב זה נלחמת ישראל בשתי זירות, כאשר בזירה הפלסטינית היא מותקפת לאורך הגבול בפעילות שחלקה צבאית למחצה על ידי חזבאללה וארגונים פלסטיניים. מאפייני הפיגועים הוחרפו מאוד ברוחב ובעומק הגזרה, סוג כלי הנשק המופעלים, סוג המטרות ועוד. אלוף הראל ציין כי בשל

"השתנות הסביבה האסטרטגית והאינטרסים של 'השחקנים' בזירה, נראה כי אנו עלולים למצוא עצמנו במאבק בשתי זירות, כשהסוגיה המרכזית היא לא מה לעשות מבחינה אסטרטגית, אלא, היות ונפתחת חזית צפונית - איך נכון לנהל את הסד"כ ולהקצות את הכוח כך שמיצוי יהיה אופטימאלי".⁸⁹

87 מפקדת פיקוד הצפון, **הערכת מצב שבועית - סיכום אלוף**, 9 באפריל 2002.

88 שם.

89 לשכת ראש אגף המבצעים, **משמעויות שתי זירות על הפעלת הכוח - סיכום ראש אמ"ץ**, 9 באפריל 2002.

הוא הציג את הנחות היסוד, לפיהן במצב הנוכחי רוב המערך הסדיר מצוי בלחימה באיו"ש, כאשר פיקוד הדרום ופיקוד המרכז מתוגברים בכוחות מילואים. בפיקוד הצפון יש יכולת הגנה של כוחות הסדיר ומינימום כוחות מילואים המתבססים על מדרגת מילואים ב'. אם תיפתח חזית שנייה במקביל לחשש להידרדרות אזורית, ייאלץ צה"ל להמשיך בלחימה רצופה בזירה פלסטינית פעילה.

במציאות זו, אמר האלוף הראל, יש לפעול בשלוש מדרגות פעולה מובחנות:

1. במצב הנוכחי בזירה הפלסטינית יש להאדיר את רושם ההערכות בצפון כדי ליצור תחושת דחיפות אצל גורמים זרים והרתעה למול ארגונים ומדינות מעורבות ולהתרכז במאמץ המלחמתי, מבחינתנו, בזירה הפלסטינית.

2. התחממות עד התלקחות נרחבת בצפון - המשך לחימה באיו"ש וניסיון לשמר את גרף הלחימה בצפון, תוך בניית מוכנות הגנתית מיידית (מוגברת מיל') לטובת מתן מענה ליישובים לאורך הקו (מניעת ירי שטוח מסלול) וצבירת סד"כ מתקפה מספק לטובת היפוך המגננה ויציאה למערכה שנייה בצפון **רק בעת התלקחות**.

3. במקרה של התלקחות הזירה הצפונית וכניסה למאבק בהחיקף נרחב ('דורס הלילה', 'דורס הלילה' + או 'נתיבי ארז') - הכרה בזירה הצפונית כזירה עיקרית והכלת הזירה הפלסטינית. בזירה הצפונית מדובר בשתי חזיתות - החזית הלבנונית למול אש וכוחות סוריים בלבנון (כס"ב) ומוכנות למגננה מול הסורים ברמת הגולן.⁹⁰

בשעה 18:30 שוב הפגיז חזבאללה את מוצבי הר דב ורמת הגולן, ובלילה נורו שלוש קטיושות לעבר אצבע הגליל. עם זאת, היה זה היום השני בו נותרה הגזרה המערבית שקטה למעט ירי נגד מטוסים באזור שלומי.

ב-10 באפריל החריף חזבאללה את התקפותיו על מוצבי צה"ל, הפעם בשעות הבוקר. מעט לפני השעה 10:00 נפתחה הרעשה כבדה מאוד על מוצבי צה"ל בכל גזרת הר דב ובחרמון. הייתה זו אחת ההפגזות הכבדות בשנים האחרונות. צה"ל השיב באש טנקים ותותחים לעבר מקורות הירי, ומטוסי קרב תקפו יעדי חזבאללה. במהלך ההתקפה ניסו שתי חוליות של אנשי חזבאללה לתקוף רגלית את מוצב 'גלדיולה'. היה זה ניסיון התקיפה

90 שם. ההדגשה במקור.

הרגלית הראשון של חזבאללה מאז יציאת צה"ל מלבנון. בצה"ל העריכו כי כוונת הארגון הייתה לחטוף חיילים בגזרה. במקביל לכך ניסה חזבאללה, זה היום השלישי ברציפות, לפגוע בסוללות התותחים של צה"ל בצפון רמת הגולן, וירה לאזור קטיושות רבות.

הקבינט המדיני-ביטחוני התכנס לדיון בתגובה להתקפות בצפון והחליט להמשיך בהבלגה ולתת סיכוי נוסף למהלך המדיני. השיקול המרכזי היה ביקורו הקרוב של מזכיר ההגנה האמריקני, קולין פאוול, באזור והרצון להימנע מתגובה בצפון ערב בואו, בתקווה כי ביקורו יביא להרגעה בחזית הפלסטינית, וכי הרגעת החזית הזו תגרום גם להרגעת הצפון. שיקול נוסף התבסס על ההנחה כי המאמץ המדיני מחזק את הלגיטימציה הבין-לאומית של ישראל, והדבר יזקף לזכותה אם וכאשר תחליט להגיב.

צה"ל הביא לשיבת הקבינט המלצות מבצעיות לתגובה צבאית חריפה נגד אינטרסים של לבנון וסוריה. בצה"ל ראו את ההסלמה בצפון כהתפתחות בלתי נמנעת: בשלב זה נמנעת ישראל מתגובה, אולם פגיעה קשה באזרחיה תחייב תגובה חריפה.

על רקע ההידרדרות במצב, התכוון פיקוד הצפון להסלמה קשה יותר, לרבות גיוס אנשי מילואים ואימונים.

באותו יום נערך קד"ם ראש אמ"ץ לזירה הצפונית, במסגרתו הציג רח"ט מבצעים את מצב היסוד האסטרטגי וההקשר לתוכניות האופרטיביות של 'דורס הלילה' ו'נתיבי ארז'. לראייתו, הפיצול בין שתי התוכניות אינו עולה בקנה אחד עם המציאות הנוכחית ומחוסר היגיון צבאי. 'דורס הלילה', טען, היא תוכנית מגננה במהותה, אמנם תכנית מגננה התקפית אך אינה תוכנית מתקפה, ולעומתה 'נתיבי ארז' היא תוכנית מתקפה שיכולה להביא להכרעה. לדעתו, במציאות של אותה העת, תפיסה מגננתית אינה רלוונטית עוד, שכן אין לישראל קלפי מיקוח (אזור הביטחון), אין לה עומק בהגנה וחמור מזאת - העורף האסטרטגי שלה מצוי בסכנה. לכן, הוסיף, המערכה בלבנון, אם תיפתח חזית שנייה, צריכה להיות מערכה אחת שלמה - מתקפה בלבנון שתכלול שילוב מאמצי אש ותמרון להשגת התכלית האסטרטגית. הוא הדגיש כי במציאות הנוכחית ההכרעה הצבאית אינה פועל יוצא של הפעלת מנופים ולחצים על גורמי הכוח בלבנון "זה פסה", וההכרעה הצבאית היא במלחמה נגד חזבאללה, נגד לבנון ונגד 'בעל הבית' - סוריה. הוא סבר כי יש לגבש תוכנית אופרטיבית אחת

שלמה למערכה אחת רציפה, ולדעתו נכון לאמץ את הרעיון שעלה במשחק המלחמה 'חזית הארץ', שעיקריו:

1. מתקפה יזומה על חזבאללה, על לבנון ועל סוריה.
2. מתקפה באש ומתקפה קרקעית בשילוב הרצוי.
3. מציאת עיתוי והזדמנות הנכונה והמתאימה למערכה זו.⁹¹

ב-**11 באפריל** נורו טילים ופצצות מרגמה לעבר מוצבי הר דב. בתגובה נורתה אש ארטילרית לעבר יעדים בדרום לבנון ומטוסים של צה"ל, בסיוע ארטילרי, השיבו אש לעבר מקורות הירי. באותו יום, לראשונה מאז החל מבצע 'חומת מגן', השמיעה איראן מסרים מרסנים. שר החוץ האיראני, כמאל חראזי, קרא לחזבאללה לנהוג איפוק רב בדרום לבנון כדי לא לתת לישראל סיבה להתקיף את לבנון ואת שכנותיה.

הערכות המצב באותו יום עמדו בסימן ביקורו הקרוב של פאוול והשלכותיו על מבצע 'חומת מגן', בעיקר על הזירה הפלסטינית; הנושא הלבנוני תפס פחות ופחות מקום. בהערכת המצב השבועית התייחס הרמטכ"ל לתוכניות גיוס המילואים להמשך הלחימה והורה לא לגייס סד"כ מילואים מפיקוד הצפון. הוא הוסיף כי לנוכח המשך תקיפותיהם של ארגוני המחבלים בגבול הצפון, ההתרעות ומוכנותו של חזבאללה - יש להיערך בהתאם. הוא ביקש מאמ"ץ, חיל האוויר וחיל הים להציג בפניו ב-18 באפריל את תוכנית 'דורס הלילה'. הרמטכ"ל הדגיש את החיבור שחזבאללה מנסה ליצור בין הזירה הפלסטינית ללבנונית, ואמר כי יש להיות מוכנים גם לחידוש הניסיונות להבריה אמל"ח.⁹²

בלימת ההסלמה

ב-**12 באפריל** החלה התמתנות בהתקפות חזבאללה על מוצבי צה"ל בהר דב ובחרמון, שהתבטאה במספר המוצבים שהותקפו, עוצמת ההתקפות ומשכן. בה בעת התמתנו גם תגובות צה"ל להתקפות. בהערכת ביום זה בחטיבת המבצעים עלה כי "כמות האירועים יורדת, הן בתדירות והן באיכות".⁹³ יחד עם זאת, צה"ל המשיך בכוונות גבוהה בגבול הצפון, וחיל האוויר ביצע מספר רב של גיחות.

91 אגף המבצעים, סיכום רח"ט מבצעים - קד"ם ראש אמץ לזירה הצפונית, 11 באפריל 2002.

92 הערכת מצב שבועית - סיכום הרמטכ"ל, 11 באפריל 2002.

93 מבצע "סדר מחייב" - הערכת מצב, 12 באפריל 2002, 19:30-20:30.

באותו יום ביקר שר החוץ האיראני בביירות ונפגש עם נסראללה, מזכ"ל חזבאללה. בפגישתם הדגיש חראזי כי יש להפגין איפוק כדי לא להעניק לישראל עילה והזדמנות לפגוע בסוריה ובלבנון. ייתכן כי בפגישה זו, ובמסרים שהועברו בה, נעוץ המפנה שגרם להפסקת הפעילות האינטנסיבית של חזבאללה נגד ישראל, לאחר יותר משבועיים ברציפות, והייתה החמורה ביותר מאז יצאה ישראל מדרום לבנון במאי 2000. בקרב גורמי הביטחון שררה תמימות דעים, כי איראן עמדה מאחורי ההסלמה האחרונה והייתה מעוניינת לגרור את ישראל לעימות בצפון. להערכת גורמים בצה"ל, אילו באמת רצה חזבאללה בכך, יכול היה בקלות לגרום לישראל להגיב בנחרצות.

במשך שבועיים לא רוסן חזבאללה; וניכר כי יום לאחר התבטאותו של שר החוץ האיראני בדבר האיפוק אליו נדרש חזבאללה ובמקביל לביקור הפתע של שר החוץ האיראני בביירות חלה התמתנות בפעילות הארגון ונפסקה לחלוטין יומיים לאחר מכן. ד"ר אייל זיסר, מומחה לענייני סוריה באוניברסיטת תל אביב, אמר באותם ימים כי המסר האיראני המרסן נבע מהבנת השלכותיה של מלחמה עם ישראל, העלולה לפגוע באינטרסים איראניים בלבנון – בקהילה השיעית בדרום לבנון; בנוסף לכך, איראן תואשם על ידי ארה"ב כמי שגרמה לעימות⁹⁴ ותזכה לתדמית של מדינה תומכת טרור,⁹⁵ תדמית ממנה ביקשה להימנע. לכך נוסף החשש כי האשמתה בליבוי העימות בין ישראל לחזבאללה ותמיכתה בטרור יגרמו לארה"ב, ולדעת הקהל העולמית בכלל, לכלול את איראן בתוך 'משולש הרשע' – עיראק-איראן-קוריאה הצפונית, וכשתסיים ארה"ב את מתקפתה בעיראק תהיה איראן היעד הבא במלחמתה בטרור העולמי.

מתחילת ההסלמה הפעילה ארה"ב מאמצים מדיניים כדי שסוריה תרסן את חזבאללה ותשכנעו לשנות את מדיניותו. ב-8 באפריל שוחח סגן נשיא ארה"ב, דיק צ'ייני, עם נשיא סוריה וקרא לו למנוע הסלמה בצפון. הנשיא הסורי קשר באופן מפורש את פעולות הארגון עם המתרחש בשטחים. צ'ייני הדגיש כי חיוני שסוריה תסייע בשמירה על השקט בגבול הצפוני כדי למנוע התלקחות אזורית שתקשה על המאמץ האמריקני למצוא פתרון לסכסוך

94 דניאל סובלמן, "חזבאללה - בישראל מעריכים: הארגון נשמע כיום פחות לדמשק ויותר לטהראן", **הארץ**, 22 באפריל 2002, עמ' 6א (להלן: סובלמן, **חזבאללה**).

95 דבריראש אמ"ץ, **פורום גיבוש תפיסות - סל תגובות בלבנון**, 7 באוגוסט 2002.

הישראל-פלסטיני. ראש הממשלה, אריאל שרון, אמר כי ישראל מבליגה ואינה מעוניינת בהסלמה, אך לא תוכל להתאפק לאורך זמן.

נשיא סוריה לא נתן לצ'ייני הבטחה מפורשת כי יפעל למניעת פעולות חזבאללה. על אף שגברה הביקורת הפנימית בלבנון נגד הארגון, חזבאללה וסוריה עדיין סברו שישראל תבליג על פעילותו בגלל חוסר רצונה לפתוח חזית שנייה. נראה כי המסר שהעביר צ'ייני לאסד לא כלל אזהרה מצד ארה"ב, וייתכן כי זו הסיבה שהנשיא הסורי סירב להתחייב לרסן את חזבאללה בתואנה כי השפעתו על עליו נשחקה.⁹⁶

בד בבד עם ביקורו של שר החוץ האיראני בביירות, נמשכו הלחצים המדיניים הקדחתניים על סוריה ולבנון, והלחץ האמריקני על סוריה החל להשפיע. הנשיא בוש שיגר איגרת לאסד שעסקה "בהתפתחויות הנוכחיות באזור" ובה ביקש ממנו לרסן את פעילות חזבאללה נגד ישראל. קולין פאוול הגיע למזרח התיכון כדי לתווך בין ישראל לפלסטינים ולעצור את ההסלמה בצפון. הוא קרא לכל המדינות שיכולות להשפיע על החזבאללה, וביחוד סוריה, לעשות כל מה שבכוחן כדי לרסן את חזבאללה ולהפסיק פעולות כאלה, לפני שהעימות יתרחב ויוביל להשלכות הרסניות לאזור כולו.

נראה כי המסרים האמריקניים הללו החלו לחלחל, ולראשונה מאז החלה ההסלמה הבהירה גם סוריה כי אינה מעוניינת בהסלמה מול ישראל וכי היא, כמו גם לבנון, אינן מגייסות כוחות נגדה.

ב-14 באפריל, במהלך ישיבה של ועדת חוץ וביטחון של הכנסת, שוב שיגר שרון מסרי אזהרה לסוריה ולבנון, ואמר כי למרות הפעילות שמקיים צה"ל בשטחים יש לישראל יכולת להכות בחזבאללה מכה נחרצת. עוד הוסיף ראש הממשלה ואמר: "בשלב זה ההחלטה שלנו היא לנהוג במתינות ולגלות איפוק. העברנו מסרים לסוריה וללבנון באמצעות ארה"ב, אולם עד כה מנהיגי מדינות אלה לא לקחו ברצינות את המסרים שלנו. הבהרנו שלא נוכל להמשיך במצב הנוכחי".⁹⁷

שר הביטחון, בנימין בן אליעזר, אמר כי ישראל נותנת "סיכויים למאמצים הבינלאומיים בצפון. אולם אם המאמצים לא יועילו, נאלץ לפעול בדרך צבאית". לדבריו, "הסורים עדיין לא קלטו את המסר או שאינם רוצים

96 הארץ, 11 באפריל 2002, עמ' א9.

97 הארץ, 15 באפריל 2002, עמ' א5.

לקלוט אותו. בשלב זה יש רק מאמץ לבנוני לריסון הארגונים הפלסטינים וחזבאללה ממשיך למקד את תקיפותיו בהר דוב".⁹⁸ בתום הישיבה אישרה הוועדה צו של שר הביטחון לגיוס כמה אלפי אנשי מילואים ב'צו 8' לצפון.

יצוין כי ב-14 באפריל, לראשונה מאז מבצע 'חומת מגן', נשמר השקט לאורך גבול לבנון וחזבאללה נמנע מפעולות בגזרת הר דב והחרמון. גורמי מודיעין וגורמים בפיקוד הצפון העריכו כי הודעת האמריקנים על ביקורו של קולין פאוול בלבנון ובסוריה הביאה לריסון המידי בפעילות חזבאללה בגבול הצפון.

ב-15 באפריל יצא פאוול לדמשק ולביירות. על פי מקורות ישראליים, הוא נשא עימו מסר אזהרה ישראלי, לפיו סבלנותה נוכח התקפות חזבאללה הולכת ופוקעת, ואם לא יהיה שינוי במצב - היא תיאלץ להגיב תגובה צבאית קשה. פאוול תבע מהנהגות סוריה ולבנון לרסן את פעילות חזבאללה בהזהירו אותן כי ישראל לא תמשיך ותבליג.

לאורך כל תקופת ההסלמה, כאמור, לא פעלה סוריה לריסון חזבאללה. כל השליחים הבין-לאומיים שפנו לסוריה בדרישה להרגיע את חזית לבנון שמעו כי היא אינה מעוניינת בעימות, אך אין לה שליטה על חזבאללה. להערכת גורמים באמ"ן, סוריה לא בלמה את הסלמת פעילותו של הארגון נגד ישראל כיוון שהאירועים בצפון היו בגדר הפעלת 'קלף הפח"ע' על ידי סוריה כאמצעי תזכורת למחלוקת הבלתי פתורה בגולן. בניתוח העמדה הסורית, אמרו, דרושה הפרדה בין האינטרס הכללי של סוריה להימנע מעימות כולל לבין האינטרס הפרטי של בשאר אסד לבסס את מעמדו בסוריה ובעולם הערבי, ולהצטייר כמי שאינו פוחד מישראל ואינו מפקיר את הפלסטינים. אסד, מנהיג צעיר וחסר ניסיון, אינו מבין את כובד האחריית הן כלפי ארצו והן כלפי היציבות האזורית. רק לאחר ביקורו של פאוול בסוריה, ובמקביל לביקורו של חראזי בלבנון, השתנו הטונים שנשמעו מדמשק.

ב-14 באפריל מיתן חזבאללה את פעילותו ובלם את ההסלמה בגבול הצפון. ייתכן כי הערכת הארגון לגבי תגובת ישראל ועוצמתה היא שהכריעה את הכף. המסרים המזהירים של ראש הממשלה כי ישראל לא תבליג עוד, כמו גם גיוס המילואים וההיערכות בצפון - עשו את שלהם. חזבאללה החל

לחוש כי הדברים עלולים לצאת מכלל שליטה, בעיקר משום שארגונים פלסטיניים שונים פעלו נגד ישראל באופן שסיכן את לבנון. החלטות החזבאללה - האם, כיצד ומתי לפעול - מושפעות מעמדת איראן, מתחשבות באינטרס הסורי ובעמדת ממשלת לבנון ודעת הקהל הלבנונית. בהיבט האחרון, חזבאללה שביקש לשמור על מעמדו בלבנון ולהציג עצמו כמגן הדרום, פעל מתוך הבנה כי הוא קודם כל ארגון לבנוני והוא זה שיצטרך לשרוד בתוך לבנון עצמה. ראש המועצה לביטחון לאומי, אלוף (במיל') עוזי דיין, הצביע על כך שחזבאללה מודע לכך "שלא תהיה סלחנות בלבנון, אם חלק מלבנון יוכה קשות על ידי ישראל, רק משום שהארגון מתעקש לשחק את משחקיו"⁹⁹, לכן הקפיד לפעול כל עוד זכה לתמיכה, ולו חלקית, בקרב העם הלבנוני וממשלתו. לא מן הנמנע כי משידורה ממשלת לבנון מורת רוח כלפי פעילותו והזהירה אותו לבל יגרור את לבנון למלחמה נוספת עם ישראל, כמו גם המסרים המרסנים של שר החוץ האיראני, הביאו לבסוף את חזבאללה להפסיק את ההסלמה. גם מסעו של פאוול לביירות תרם לבלימת ההסלמה, שכן הוא העביר לסוריה מסרים בלתי מתפשרים בדבר התנגדותה של ארה"ב להסלמה, שהביאו את סוריה לשדר אף היא מסרים מרסנים לחזבאללה.

באמ"ן העריכו כי בתום סיבוב ההסלמה בצפון רשם לעצמו הארגון מאזן מעורב של רווחים והפסדים: לזמן מוגבל הוא הצליח לנצל את האירועים בזירה הפלסטינית כדי לחרוג ממשוואת שבעא (תגובת ירי מצד חזבאללה לכל פעילות של צה"ל), ואף לצבור לעצמו נקודות בהיותו הגורם היחיד שתמך בפלסטינים; אולם בפועל המחיש העימות את האילוצים הכבדים שהגבילו את יכולתו לממש את יעדיו האסטרטגיים להמשיך במאבק נגד ישראל. הוא נאלץ לשוב ולהתכנס לכללי המשחק הישנים של משוואת שבעא, תוך הבנה כי התהדקו המגבלות על חופש הפעולה שלו ועלה משקלם של האילוצים המרסנים את פעילותו (מכבש הלחצים הבין-לאומיים שהופעלו על סוריה ולבנון, התגברות הביקורת על פעילותו בזירה הפנים-לבנונית ומורת הרוח של איראן מההסלמה בעיתוי הזה).

99 סובלמן, חזבאללה, עמ' 6א.

סיכום

בין 30 במרץ ל-13 באפריל 2002 חלה הסלמה בגבול הצפון על רקע ההסלמה בעימות הישראלי-פלסטיני והלחץ הגובר על הפלסטינים במסגרת מבצע 'חומת מגן'. האירועים כללו תקיפת מוצבי צה"ל בחזית ובעומק וכן תקיפת העורף, וגרמו לפציעת שלושה אזרחים ושישה חיילים. צה"ל הגיב בירי ארטילרי של כ-1,000 פגזים ו-44 תקיפות אוויריות.

למעשה, מבצע 'חומת מגן' פתח בפני חזבאללה חלון הזדמנויות להסלים את המצב בגבול הצפון, בהעריכו כי ישראל לא תגיב בעוצמה לתקיפות הארגון ולא תהיה מוכנה לתקוף את לבנון, "משום שהסתבכותה עם הפנים הפלסטיני מעמידה אותה במצב קשה והיא לא תפתח חזית נוספת שתסבך אותה עוד יותר".¹⁰⁰ חזבאללה בחר לנצל את המצב ולהציב לישראל 'מארב אסטרטגי', שיעלה את קרנו, יפגע בכוח ההרתעה הישראלי וישרת את האינטרסים של הארגון ופטרונו האיראני.

בישראל הובעה דאגה מניסיונות הארגון לתקוף באופן מסיבי יישובים בגליל, באמצעות ירי רקטות ארוכות טווח, שיאלץ את ישראל להגיב. בכירי צה"ל העריכו כי חזבאללה ניסה לגרור את ישראל לתגובה, שלאחריה יוכל להשתמש בארסנל הנשק המאיים שבנה לעצמו, שכלל 10,000 רקטות, בכללן רקטות ארוכות טווח שמסוגלות להגיע עד לאזור חדרה, ושפע מרגמות.

מדיניות ההבלגה הישראלית נשמרה גם לאורך מבצע 'חומת מגן'. המטכ"ל המליץ לממשלה להמשיך ולהתאפק. צה"ל, הציע, ינקוט מהלכים מדודים שיבחנו את אופן תגובתו, עיתוי תגובתו, עוצמתה ויעדיה בהקשר הרחב של מבצע 'חומת מגן' והלחץ האמריקני על סוריה ולבנון. זאת, כדי לשמור על האינטרס הישראלי להימנע מחזית שנייה, שעלולה להידרדר למלחמה עם סוריה ואולי אף למלחמה אזורית כוללת. המדיניות הזו נשמרה תוך מעקב מתמיד אחר סימנים למהלכי חזבאללה לפריצת כללי המשחק ולהרחבת גבולות המאבק נגד ישראל.

נוכח ההסלמה נערך פיקוד הצפון להידרדרות נוספת, תוך מוכנות להפעלת התוכניות 'דורס הלילה' ו'קשת נחושה' על פי פקודה. הוטלו משימות על האוגדות 91 ו-36 להגן בגזרתן, להשמיד ולסכל פח"ע, למנוע

100 אל-מנאר, 3 באפריל 2002.

חדירת מחבלים ולפעול לצמצום הירי לעבר שטח ישראל; ובה בעת להיערך להידרדרות והסלמה אפשריות במרחב. במהלך ההסלמה גייס צה"ל כוחות מילואים מדרגה ב' (6,000-7,000 חיילים) כמוכנות לתוכנית 'דורס הלילה'.

במהלך הסלמה זו טמן חזבאללה 'מארב אסטרטגי', שבו ניסה לגרור את ישראל לעימות נרחב מתוך הבנה שנוצר חלון הזדמנויות על בסיס עילה לגיטימית להרחבת תקיפותיו. מאז, ולמעשה עד היום, משמש העימות הישראלי-פלסטיני עילה לחזבאללה לפעול נגד ישראל, לשמר את הזיקה בין הזירות ולאיים תדיר בפתיחתה של חזית שנייה. במרבית המבצעים של צה"ל ברצועת עזה ירה הארגון לעבר שטח ישראל, הן כהזדהות עם הפלסטינים והן כדי לחמם את הגזרה, מבלי לגרור את לבנון להסלמה. הדבר בא לידי ביטוי גם במבצע 'שומר החומות' במאי 2021.

מאז יציאת צה"ל מלבנון במאי 2000 ביקש חזבאללה לשמר את גחלת המאבק המזוין בישראל ולבסס את מעמדו כמגן הדרום הלבנוני. במסגרת זאת חיפש עילות שונות ומגוונות להמשך המאבק בישראל, החל במאבק לשחרור חוות שבעא שבגזרת הר דב, דרך סוגיית הכפר ע'ג'ר ומקורות המים שבסביבתו, דרך תלונות על הפרות גבול ישראליות של מטוסי חיל האוויר הפוגעות בריבונות הלבנונית, סוגיית העצורים הלבנונים והפלסטינים המוחזקים בידי ישראל ולבסוף - תמיכתו במאבק הפלסטיני במסגרת אנתיפאדת אל-אקצא. אין ספק כי 'חומת מגן' והתגברות העימות עם הפלסטינים שימשו את חזבאללה כאמתלה להתנעת פעילותו ולגרימת ההסלמה, כפי שאמר הרמטכ"ל, שאול מופז, בסיכום הראשוני למבצע: "מבצע חומת מגן הבליט את הקשר האסטרטגי בין הרש"פ לחזבאללה ואיראן ובראייה זו יש לנתח את התקיפות שביצע החזבאללה במהלך 'חומת מגן'".¹⁰¹

ההסלמה ביטאה את רצונו של חזבאללה לשמר את מהות קיומו כשחקן המרכזי במאבק נגד מדינת ישראל (בפרט לנוכח אוזלת ידן של מדינות ערב האחרות) תוך הרחבת הפח"ע, שמטרתה לגרור את ישראל להסלמה בצפון מבלי שתוטל עליו האחריות לכך. נוכח מציאות זו אמר הרמטכ"ל באותו סיכום, כי התבססות חזבאללה בדרום לבנון, התחמשותו בסיוע סורי ואיראני ופעילותו נגד ישראל בתחושה של חסינות הן בלתי נסבלות

101 סיכום ראשוני למבצע חומת מגן - סיכום הרמטכ"ל, 19 במאי 2002, עמ' 3-4.

מבחינה ביטחונית לאורך זמן, ויש צורך מיידי לבנות תוכנית הדרגתית לשינוי המצב.¹⁰²

מדיניות ההבלגה הישראלית, מחד גיסא, והתגברות תקיפותיו של חזבאללה והארגונים הפלסטיניים בלבנון במהלך תקופת ההסלמה בשטחים, מאידך גיסא, פורשו כחולשה ישראלית ושחקו את כוח ההרתעה של צה"ל. החלטתה של ממשלת ישראל לגייס כוחות מילואים בהיקף של יותר מ-6,000 חיילים הבהירה לחזבאללה כי אם יימשכו התקפותיו הוא עלול למצוא עצמו מול תגובה ישראלית חריפה, שתגרור את לבנון למלחמה ותגרום להידרדרות אזורית, שחזבאללה ואיראן יואשמו כאחראים לה; דבר שממנו ביקשו שניהם להימנע, כל אחד מסיבותיו הוא.

לצד מדיניות ההבלגה, ביקשה ישראל למנף את העימות ולהפעיל לחצים בין-לאומיים על סוריה ועל לבנון שיפעלו לריסון חזבאללה. התוצאות החלשות של הלחץ הכבד והמסרים המאיימים ששידרו ארה"ב וישראל לסוריה העלו ספק בדבר השליטה הסורית על חזבאללה ומידת השפעתה עליו, והעלו תהיות לגבי השאלה מיהו בעל הבית בפועל בלבנון.

ב-14 באפריל נבלמה ההסלמה בגבול הצפון, במקביל לדעיכתו של מבצע 'חומת מגן' ויציאת עיקר הכוחות מן הערים הגדולות. לא ניתן להצביע בבירור מה גרם לבלימה זו, ייתכן כי הערכת חזבאללה שישראל לא תוכל להמשיך עוד בהבלגה היא שהכריעה את הכף. המסרים של ראש הממשלה כי ישראל לא תבליג עוד, וכן גיוס המילואים וההיערכות בצפון, עשו את שלהם. חזבאללה חש כי הדברים עלולים לצאת מכלל שליטה, בעיקר משום שארגונים פלסטיניים פעלו נגד ישראל באופן שסיכן את לבנון; ולכן חדל מן ההסלמה. החלטותיו לגבי עצם הפעולה, כיצד ומתי לפעול היו מושפעות מעמדת איראן, והתחשבו באינטרס הסורי ובעמדת ממשלת לבנון ודעת הקהל הלבנונית.

חזבאללה, שביקש לשמור על מעמדו בלבנון ולהציג עצמו, כאמור, כמגן הדרום הבין כי הוא קודם כול ארגון לבנוני, והוא זה שיצטרך לשרוד בתוך לבנון עצמה. מנהיגי הארגון ידעו כי ממשלת לבנון ואזרחיה לא יסלחו לו אם יסבך אותם במלחמה עם ישראל רק כדי לקדם את האינטרסים שלו עצמו וכהזדהות, כביכול, עם המאבק הפלסטיני. לכן הוא הקפיד לפעול

102 שם.

כל עוד זכה לתמיכה, ולו חלקית, בקרב העם והשלטון הלבנוני. לא מן הנמנע כי מורת הרוח שהביעה ממשלת לבנון על פעילותו והאזהרות לבל יגרור אותה למלחמה הבהירו לחזבאללה, וגם לאיראן פטרוניתו, כי כדאי לבלום את ההסלמה בטרם יהיה מאוחר מדי. ואכן כבר ב־11 באפריל השמיע שר החוץ האיראני כמאל חראזי מסרים מרסנים, ולמוחרת ערך ביקור חשאי בביירות ונפגש עם נסראללה. עוד באותו יום החל חזבאללה למתן את פעילותו נגד ישראל. ברור כי גם מסעו של קולין פאוול לביירות ב־14 בחודש תרם לבלימת ההסלמה, שכן הוא העביר לסוריה מסרים בלתי מתפשרים על התנגדותה של ארה"ב להסלמה, ואלה אותה לשדר אף היא מסרים מרסנים לחזבאללה.